

Održivi razvoj lokalnih zajednica na primjeru Dalmacije

Laća, Lucia

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:448218>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

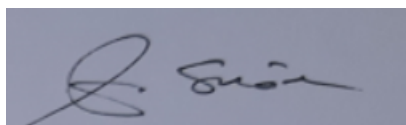
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

ODRŽIVI RAZVOJ LOKALNIH ZAJEDNICA NA
PRIMJERU DALMACIJE

Diplomski rad

Kandidat: Lucia Laća

Mentor: doc. dr. sc. Andreja Sršen

A rectangular box containing a handwritten signature in dark ink, which appears to be 'A. Sršen'.

Zagreb, siječanj 2022.

SAŽETAK

Cilj ovog rada je objasniti sintagmu *održivi razvoj*, na posredan način promovirati *zelenu filozofiju*, kronološki prikazati evoluciju koncepta održivog razvoja unatrag nekoliko stoljeća, dati ključne teze UN-ovih konferencija o održivom razvoju, te prikazati rezultate tih konferencija i sporazuma. „Sociologija je kao disciplina prisutna u nizu teorijsko-metodoloških cjelina gdje se pojedini elementi održivog razvoja kritički valoriziraju“ (Čaldarović, 1993) s obzirom na globalne promjene. Sociološko proučavanje održivosti i društva je do sada donijelo mnoge koncepte koji svoju primjenjivost vide u novim vrijednostima. Tako se u ovom radu uzima koncept alternativnosti koji teži postizanju alternativnih oblika koji se ogledaju u alternativnim razvojnim i političkim strategijama. Suvremeno društvo „nam pripisuje rizike i mi ne možemo učiniti ništa kako bi umanjili te rizike, i na djelu je novo globalno pripisivanje rizika, u svjetlu kojega pojedinačne odluke jedva da postoje“ (Beck, 1996: 41). Sukladno navedenim teorijskim konceptima, prikazani su mnogobrojni primjeri održivog poslovanja, te individualnih ekoloških i sportsko-rekreativnih akcija u Republici Hrvatskoj, a potom su analizom sadržaja posebno elaborirani primjeri dobre prakse u pet dalmatinskih lokalnih zajednica. Omiš je već uspješno proveo svoju strategiju koja je uključivala održivi razvoj i implementaciju ranjivih skupina u mnogobrojne aktivnosti grada; Trogir je postao *Plastic Smart City*; u Konavlima je izrasla zanimljiva turistička ponuda *Treehouse*, kućica na drvetu; Zlarin je postao, zahvaljujući interesu i aktivnom doprinosu i radu lokalne zajednice i nekoliko udruga, *održivi otok*; Zagvozd je godinama poznat po svojem kazališnom festivalu, no u njemu se također u vrijeme festivala njeguju tradicijski običaji, vodi briga o okolišu i održavaju tribine koje promoviraju zdrav način života. Ovi nam primjeri pokazuju da se u lokalnu održivost zajednice doduše mogu uključiti pojedinci koji nisu u strukturama lokalnih vlasti, no da je uvijek bolje kad se sama zajednica institucionalno uključi u projekte održivog razvoja lokalne zajednice. Na taj način, zajednica može povlačiti potrebna sredstva iz fondova EU, te u projekte uključivati lokalne i međunarodne udruge i pojedince zainteresirane za rad na tim projektima.

Ključne riječi: održivi razvoj, lokalna zajednica, Hrvatska, Dalmacija, primjeri dobre prakse.

SUMMARY

The aim of this paper is to explain the phrase *sustainable development*, indirectly promote *green philosophy*, chronologically present the evolution of the concept of sustainable development over several centuries, give key theses of UN conferences on sustainable development, and present the results of these conferences and agreements. „Sociology as a discipline is present in a number of theoretical and methodological units where certain elements of sustainable development are critically valorized with regard to global change (Čaldarović, 1993). Sociological study of sustainability and society has so far brought many concepts that see their application in new values. Thus, this paper takes the concept of alternatives, which strives to achieve alternative forms that are reflected in alternative development and political strategies. Modern society „attributes risks to us and there is nothing we can do to mitigate those risks, and there is a new global attribution of risk at work, in the light of which individual decisions hardly exist” (Beck, 1996: 41). Numerous examples of sustainable business and individual ecological and sports-recreational actions in the Republic of Croatia are presented, and then by content analysis examples of good practice in five Dalmatian local communities. Omiš has already successfully implemented its strategy which included sustainable development and implementation of vulnerable groups in many city activities; Trogir became *Plastic Smart City*; in Konavle, an interesting tourist offer has grown *Treehouse*, a house on tree; Zlarin has become, thanks to the interest and active contribution and work of the local community and several associations, a *sustainable island*; Zagvozd has been known for its theater festival for years, but it also nurtures traditional customs, takes care of the environment and holds forums that promote a healthy lifestyle. These examples show us that individuals who are not in local government structures can be involved in local community sustainability, but that it is always better when the community itself is institutionally involved in local community sustainable development projects. In this way, the community can withdraw the necessary funds from EU funds, and involve local and international associations and individuals interested in working on these projects.

Key words: sustainable development, local community, Croatia, Dalmatia, examples of good practice.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	5
2. ODRŽIVI RAZVOJ.....	6
2.1. Kratki pregled povijesti koncepta održivog razvoja.....	7
2.2. Održivi razvoj u 21. stoljeću.....	16
2.3. Održivi razvoj u Europskoj uniji.....	22
2.4. Održivi razvoj u Republici Hrvatskoj.....	25
3. NEKI PRIMJERI DOBRE PRAKSE ODRŽIVOG RAZVOJA U HRVATSKOJ.....	28
4. ODRŽIVI RAZVOJ U DALMACIJI.....	40
4.1. Održivi razvoj grada Omiša.....	39
4.2. Grad Trogir kao <i>Plastic Smart City</i> srednje Dalmacije.....	41
4.3. Projekt <i>Treehouse</i> u Konavlima.....	45
4.4. Otok Zlarin – primjer održivog otoka.....	47
4.5. Kazališni festival <i>Glumci u Zagvozdu</i>	51
5. BUDUĆNOST ODRŽIVOG RAZVOJA.....	52
6. ZAKLJUČAK.....	56
7. POPIS LITERATURE.....	59
8. POPIS SLIKA.....	64

1. UVOD

Održivi razvoj jedan je od vodećih koncepata budućnosti svijeta. Tragove održivosti možemo pronaći daleko u prošlost, kad su se onodobni stanovnici bavili isključivo poljoprivredom. Tijekom stoljeća, mnogobrojna su otkrića uzrokovala povijesni zaokret. Ipak, još nije sazrijelo vrijeme za ozbiljniji koncept čiji zadatak bi bio uravnoteženje ekonomskog, društvenog i okolišnog učinka na planet Zemlju. Uz globalnu perspektivu, sve je više rasla svijest kako održivi razvoj započinje u kući – razvrstavanjem otpada, štednjom vode i struje, i sl. – te u lokalnim zajednicama, selima i gradovima, općinama. Prvobitne zajednice nastale su najranijim promišljanjima čovjeka u odnosu vlastitog i grupnog opstanka. Prvotne zajednice bile su samodostatne, a počivale su na jednakosti članova. Razvojem društva zajednice se mijenjaju i preobražavaju u složenije društvene oblike. „Tijekom posljednjih dvaju stoljeća zajednica je intenzivno zaokupljala društvene znanosti“ (Geiger Zeman i dr., 2010:7), zauzimajući ključno mjesto u promišljanjima o tome kako jedna takva zajednica može opstati „unutar sebe same“, bez ugroze svog vlastitog opstanka. Jer, kako piše Kozić (2018:335), moderna društva nisu samo dinamična, „već i rizična. Razvoj proizvodi nove rizike, a s porastom rizika nastaju nove vrste izazova. Rizična društva doprinose nesigurnosti, ali to je prilika da se nađe više jednakosti i slobode koje moderna obećava nasuprot ograničenjima u industrijskim i postindustrijskim društvima“.

U prvom dijelu rada je opširno opisan koncept održivog razvoja, te povijest i sadašnjost raznih proglašenja, referata, konferencija, „zelenih“ skupova koji se održavaju svake godine diljem svijeta, te na kojima se promišlja sadašnjost i budućnost *održivog svijeta* i donose obvezujuće odluke za potpisnike tih sastanaka. U drugom dijelu rada opisani su neki primjeri dobre prakse održivog razvoja diljem Republike Hrvatske, a u trećem dijelu su opisani primjeri održivih zajednica u nekim dalmatinskim gradovima i otocima. Trogir, Konavle, Omiš, Zlarin i Zagvozd – svaki na svoj način – doprinijeli su u posljednjem desetljeću većoj održivosti svoje lokalne zajednice, promovirajući svijet s manje plastike, više održivog turizma i bogatom kulturno-umjetničkom ponudom, sve to začinjeno s domaćim delicijama iz ekološkog uzgoja. Ovo nisu jedini primjeri u Dalmaciji, ni u Hrvatskoj, lijepe suradnje lokalne zajednice, udruga i poduzetnika u promociji održivosti, no reprezentativni su i hvalevrijedni. Ovaj diplomski rad mali je doprinos ljudima u Dalmaciji koji u održivom svijetu vide prosperitet i ljepotu življenja, a ne smetnju i ugrozu.

2. ODRŽIVI RAZVOJ

Krajem 1960-ih i početkom 1970-ih u razvijenom Zapadnom društvu počinje se razmišljati da pretjerani konzumerizam i ideja o stalnom rastu ostavljaju veće posljedice na ekološku ravnotežu i sigurnost planete. Kad je godine 1969. Barbara Ward, barunica Jackson od Lodswortha, britanska spisateljica, savjetnica, etičarka, sveučilišna profesorica, političarka i, u prvom redu, ekonomistica, objavila svijetu novu sintagmu koja bi mogla pomoći zemljama trećeg svijeta – a ta sintagma glasi *održivi razvoj* – vjerojatno ni sama nije mogla naslutiti da će taj pojam, zapravo ekonomsko-ekološki koncept, biti jedan od najznačajnijih ekonomskih modela u 21. stoljeću. Sâm naziv uveden je „u praksu na Konferenciji o okolišu i razvoju UN-a u Rio de Janeiru 1992.“, a kasnije je postao standardan za politiku usklađenosti očuvanja okoliša i dobiti čovječanstva. Naime, radi se o modelu po kojem se povećanje dobiti mjeri povećanjem kvalitete života pojedinca i sveukupnog stanovništva, a ne povećanjem količine proizvedenih ili utrošenih materijalnih dobara ili energije.¹ Uskogrudni interes određenih država i korporacija, prema toj teoriji koju donosi *Hrvatska enciklopedija*, „uzrokom je neujednačenosti razvojnih planova pojedinih zemalja, regija ili kontinenata. Manje razvijene zemlje smatraju planove održivoga razvoja ograničenjima koja im nameću razvijene i tehnološki moćne zemlje koje su svoj razvoj u prošlosti postigle upravo intenzivnim iskorištavanjem okoliša i odlaganjem štetnog otpada“.² Ipak, unatoč mnogim pritiscima, održivi je razvoj na ovaj ili onaj način uglavnom ušao u ekonomske i društvene strategije razvoja svih zemalja. Postoje institucije (jedna od vodećih je *UN-ova Komisija za održivi razvoj*) koje procjenjuju i prate postignuti napredak u zemljama svijeta.

Održivi razvoj je „proces kojim se zadovoljavaju potrebe današnjih naraštaja, a da se pritom ne ugrožava mogućnost budućih naraštaja u zadovoljavanju njihovih potreba. Održivi razvoj je takav razvoj u kojem su procesi promjena, upotreba resursa, smjer investicija, tehnološki razvoj i institucionalne promjene koje se provode konzistentni s potrebama današnjih i budućih naraštaja. Održivi razvoj određuje i etične principe u odnosu prema prirodnim dobrima, njihovu pravednu raspodjelu između bogatih i siromašnih zemalja te današnjih i budućih naraštaja. (Blewitt, 2017; Bačun i dr., 2012). Da bi ideja o održivom razvoju opstala potrebna je suradnja

---

¹ Usp. nekoliko definicija održivog razvoja u *Leksikonu održivog razvoja* (Bačun D., Matešić M., Omazić M. A. (2012). Leksikon Održivog razvoja. Zagreb: Hrvatski poslovni savjet za održivi razvoj.), 195.

² „Održivi razvoj“. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44778> [pristupljeno: 15.11.2021.]

što većeg broja zemalja svijeta. U sljedećih nekoliko poglavlja prikazat ćemo detaljnije povijest održivog razvoja kako u svijetu, tako i u našoj zemlji.

Slika 1. Ciljevi održivog razvoja³

2.1. Kratki pregled povijesti koncepta održivog razvoja

Spomenuli smo Barbaru Ward u samom uvodu u ovo poglavlje, no sama ideja održivog razvoja (engl. *sustainable development*) seže mnogo dalje u prošlost. Održivi razvoj sintagma je nastala još u 19. stoljeću, a prvi je put upotrijebljena u kontekstu održivog gospodarenja šumama. Obilježje mu je unutarnja proturječnost jer sjedinjuje statičnost („održivost“) i dinamičnost („razvoj“). Spomenuta *održivost* „opisuje procese koji nikad ne dolaze do kraja, već se temelje na beskonačnu kruženju tvari i energije. Temelje za održive procese tvorci ove sintagme pronašli su u prirodi u kojoj se kretanje energije i tvari temelji na kruženju, što implicira procese koji se mogu ponavljati beskonačno mnogo puta“ (Bačun i dr., 2012). *Razvoj* pak po naravi samog pojma „označava proces stalnog unapređivanja, a može se odnositi na [materijalni] rast ili na nadgradnju nematerijalnog podrijetla kao što je to intelektualna, kulturna nadgradnja ili rast vrijednosti, ne nužno vezan uz novčanu vrijednost. Razvoj je proces

³ Konferencija Ujedinjenih naroda o održivom razvoju održana je u New Yorku 25. rujna 2015. na kojoj je usvojen Program globalnog razvoja za 2030. (Agenda 2030) gdje su definirani i ciljevi održiva razvoja. Vidi više: *Sustainable development goals* na <http://www.un.org/sustainabledevelopment/> (pristupljeno: 15.11.2021.).

sublimacije destruktivnih i izgradnje stvaralačkih ljudskih potreba te proces proizvodnje sredstava za njihovo zadovoljenje. Upravo kombinacija tih dviju, na prvi pogled riječi suprotnog značenja, otežala je tumačenje i točno definiranje ovog pojma“ (Isto). Prema citiranim autorima, „točno značenje održivog razvoja do danas je praktički nejasno.“ Međutim, iako postoji više definicija održivog razvoja, svaka od njih je točna i jasno daje do znanja što bi održivi razvoj trebao biti.

Dobrobit cijelog čovječanstva je onaj cilj za kojim treba težiti. Taj se cilj ostvaruje kroz društvo, ekonomiju, brigu za zaštitu okoliša. O održivom razvoju se ipak, unatoč svijesti o neodrživosti koncepta prema kojem se resursi mogu iskorištavati unedogled, nije pretjerano mislilo (a kamoli operativno djelovalo) sve do druge polovine 20. st. Do prve ozbiljne međunarodne rasprave o globalnim problemima okoliša došlo je nakon studije „Granice rasta“ 1972. nevladine organizacije Rimski klub. Izvještaji Rimskog kluba upozorila su na štetne ekološke, demografske i energetske posljedice razvoja (Kalanj, 1993: 413). Prema izvještaju iz 1987. (*Naša zajednička budućnost*) održivi je razvoj „razvoj kojim se zadovoljavaju potrebe današnjih naraštaja, a da se pritom ne ugrožava mogućnost budućih naraštaja uz zadovoljavanje njihovih potreba“ (Bačun i dr., 2012:195). Ono čemu treba težiti u ovom konceptu je ravnoteža među državama svijeta u pogledu korištenja sirovina. Na taj način će se, osim ekonomske neravnoteže, smanjiti i potreba za vojnim sukobima (koji se uglavnom i događaju zbog iskorištavanja sirovina i kontrole nad njima).

Profesor emeritus s Bernskog sveučilišta, Hansruedi Müller, inače stručnjak iz područja ekologije i održivog razvoja, će reći (2004:42) kako „znanost razlikuje *snažni* i *blagi* održivi razvoj.“ Blaga ili slaba održivost se temelji na ideji da se prirodni resursi mogu iskorištavati sada, a da će se nedostatak istih u budućnosti nadoknaditi kapitalom odnosno znanjem. U snažnoj ili dosljednoj održivosti razumijeva se važnost ograničenosti neobnovljivih izvora te zaštite prirodnih resursa i okoliša. „Za razliku od slabe održivosti snažnu održivost karakterizira savjesnost i kontrola.“ (Isto)

Postoji nekoliko teorija održivog razvoja koje su osmišljene u 20. st.

U prvom redu moramo spomenuti teoriju *Komisije Gro Harlem Brundtland*⁴ (nazvanoj prema norveškoj premijerki) „koja počiva na povezivanju održivog razvoja i budućnosti novih

---

⁴ *Izvještaj Brundtlanda*, također nazvan *Naša zajednička budućnost*, publikacija koju je 1987. godine objavila Svjetska komisija za okoliš i razvoj (WCED) koja je predstavila koncept održivog razvoja i opisala kako se to može postići. V.: <https://hr.gov-civ-guarda.pt/der-spiegel> [pristupljeno: 15.11.2021.].

generacija te zagovara dugoročne promjene u pristupu prirodnim dobrima i njihovoj raspodjeli između sadašnjih i budućih generacija. Naročito se inzistira na zadovoljavanju životnih potreba u najsiromašnijim dijelovima svijeta.” (Bačun i dr., 2012:133; Blewitt, 2017; Herceg, 2013). Komisija je istražila okolišne i ekonomske pokazatelje te je 1987. godine objavila izvješće *Naša zajednička budućnost* u kojem su upozorili da globalni trendovi rasta populacije, povećanja siromaštva, naglog razvoja industrijalizacije, prekomjernog iskorištavanja neobnovljivih izvora energije i zagađivanja okoliša stvaraju prevelik pritisak na okoliš i ugrožavaju stabilnost planete. Također su ukazali da trenutno gospodarski sustav koji se temelji isključivo na profitu zanemarujući sve druge čimbenike ne može osigurati kvalitetnu budućnost čovječanstva te da međunarodne vlade moraju zajednički razmotriti mogućnosti kako da se smanje posljedice ljudskih aktivnosti na okoliš kako bi se on sačuvaio za buduće naraštaje. (Kalanj, 1993)

Izvješće je pridonijelo prvomu Summitu o Zemlji, održanom u Riju 1992. na kojem su se prvi put okupili čelnici zemalja da bi raspravljali o okolišu.

Nadalje, *teorija kvantifikacije pojma održivog razvoja* (Herceg, 2013: 264). Prema ovoj teoriji, „ekonomski razvoj u jednom posebnom području (pokrajina, država) održiv je samo ako ukupne rezerve ljudskog kapitala i prirodnog bogatstva ne opadaju tijekom vremena. Ovaj pristup održivosti vodi više računa o ekonomskim učincima nego o ljudskim potrebama.“ Neki povjesničari spominju i tzv. *neomarksističku teoriju održivog razvoja* (Isto). Zastupaju je uglavnom „proleterske“ države, nesvrstane, i sl. Prema njima, „okoliš i prirodna bogatstva nisu odlučujući čimbenici održivog razvoja, nego je to politička moć. Uporište za ovu teoriju nalaze u činjenici da je eksploatacija prirodnih izvora u nerazvijenim državama od strane visoko razvijenih država još uvijek vrlo velika, te se zalažu za preraspodjelu ekonomske i političke moći.“ (Isto).

Postoji i *ekološka teorija*. Prema ovoj teoriji zaštita okoliša⁵ je „najznačajniji vid održivosti. Održivost se podrazumijeva kao uvažavanje ograničenja prirode i nužnosti uklapanja u njezine okvire“ (Isto).

---

⁵ Prema Črnjar (1997:271), osnovna međunarodna načela zaštite okoliša su “*načelo prevencije* (podrazumijeva procjenu rizika kako bi se izbjegle štetne posljedice na okoliš), *načelo opreza* (zahtijeva poduzimanje mjera za sprječavanje i kontrolu mogućih štetnih posljedica već i u slučaju sumnje da takve posljedice mogu nastupiti), *načelo „onečišćivač plaća“* (podrazumijeva izvorno da će onečišćivač platiti troškove sprječavanja i nadziranja onečišćenja), *načelo zajedničke ili diferencijalne odgovornosti društva* (ono ukazuje na različiti udio razvijenih zemalja i zemalja u razvoju u degradaciji okoliša o čemu treba voditi računa i prilikom definiranja obaveza svake od tih zemalja)“.

Peta po redu je *ekonomsko–ekološka teorija* prema kojoj je smisao čovjekova opstanka „živjeti dobro i dostojanstveno u okviru uvjeta koje nam pruža planeta Zemlja“ (Isto).

Na kraju, „*holistička teorija*. Društveni se razvoj treba zasnivati na principu jednakosti te nastojanju da se političke, ekonomske, obrazovne i kulturne orijentacije u društvu usmjere prema uvažavanju okolišnih vrijednosti“ (Isto).

Održivi razvoj bi trebao integrirati sve tri dimenzije razvoja: gospodarsku, socijalnu i okolišnu. Gospodarska dimenzija kojom se postiže ravnomjeran razvoj, smanjuje siromaštvo i nejednakost. Socijalna dimenzija koja pazi da je razvoj usklađen s kulturnim i tradicionalnim vrijednostima zajednica te pridonosi jačanju njihova identiteta. Te okolišna ili ekološka dimenzija razvoja u kojoj je razvoj usklađen sa očuvanjem okoliša poštujući biološku raznolikost i uravnoteženu upotrebu resursa (Herceg, 2013).

S razvojem održivog razvoja neraskidivo je vezan „zeleni pokret“ koji brine o okolišu planete. Aktivnost čovjeka na okoliš nije bila značajna sve do dvadesetog stoljeća kada se uslijed naglog razvoja industrije te ogromnog „demografskog rasta i urbanizacije promijenila cjelokupna ljudska aktivnosti. *Industrijsko društvo* vođeno idejom slobodnog tržišta i poticano profitom kojim se sve može kupiti i prodati razvilo je svjetsku trgovinu prirodnim resursima“ (Cifrić, 2000). Prekomjerno iskorištavanje dobara nije bilo u prvom planu. Blewitt (2012) je posebno tematizirao početke takvih iskorištavanja, koji nisu rezervirani samo za prošlo stoljeće. Naime, „do sredine osamnaestog stoljeća drvo je osnovni materijal za gorivo, gradnju, taljenje metala [jasno, i brodogradnju]. Međutim, uslijed prekomjerne i nekontrolirane sječe šuma, počelo se promišljati o odgovornom planskom gospodarenju šumama“ (Isto).

Hans Carl von Carlowitz, upravitelj rudarstva u Njemačkoj u 17./18. st., u svojoj čuvenoj knjižici *Gospodarska poruka i upute za prirodni uzgoj divljih stabala* iz 1713. prvi je definirao pojam „potrajnosti“ ili održivosti, primjenjujući svoju spoznaju na održivo gospodarenje šumama. *Potrajnost*, prema Zagrebačkoj školi uzgajanja šuma, definiramo kao „korištenje šuma i šumskih zemljišta na način i u takvoj mjeri da se [održi] njihova biološka raznolikost, produktivnost, sposobnost obnavljanja, vitalnost i potencijal [te] da ispune bitne gospodarske, ekološke i socijalne funkcije na lokalnoj i globalnoj razini, a da to ne šteti [drugim ekosustavima]“.⁶

---

⁶ Zagrebačka škola uzgajanja šuma. Dostupno na <https://www.sumari.hr/prosilva/ZagrebackaSkola.pdf> [pristupljeno: 3.11.2021.]. Prema anonimnom članku s navedenog mrežnog mjesta, „načelo potrajnosti u šumarstvu ostaje jedini pravi primjer održivoga razvoja. Načelo potrajnosti odnosno održivosti ne znači da se

U prošlom stoljeću među političkim je elitama vladala teza da je isključiva zadaća državne vlasti osiguranje potpunog suvereniteta i teritorijalnog integriteta države. Neograničeni suverenitet i teritorijalni integritet omogućavao je suverenim država neograničeno pravo korištenja prirodnih dobara na njezinu teritoriju. Pored toga, zajamčeno privatno vlasništvo omogućavalo je vlasnicima samostalnost i pravo iskorištavanja i eksploatacije prirodna dobra na svom posjedu. Ni privatnici ni države nisu morali nikome polagati račune o tome što čine u okolišu i s njim na svom teritoriju, niti se shvaćala važnost očuvanja prirodnih resursa za ljudsku egzistenciju. Nakon uočavanja prvih globalnih ekoloških problema, stvara se potreba o nalaženju alternativnih načina rješavanja istih. Dolazi do razumijevanja važnosti racionalnijeg gospodarenja prirodnom. U suvremenom globaliziranom svijetu nije više moguć apsolutni suverenitet i apsolutni integritet. Problem ekološkog suvereniteta i zaštite okoliša postao je relevantna tema svjetske ekološke politike i međudržavnih odnosa (Cifrić, 2000).

U prošlom stoljeća, mnoga ekonomska i politička gibanja prethodila su konceptu o održivom razvoju. Nakon već spomenutog Izvještaja Rimskog kluba dolazi do značajnih promjena u pogledu ekoloških problema. Ekološki problem je prvu put predstavljen kao globalni problem te je istaknuta važnost sudjelovanja što većeg broja zemalja u njegovom rješavanju. Dolazi do suradnje između prirodnih i društvenih znanosti, a samo pitanje ekologije se institucionalizira (Kalanj, 1993). Nastaju ekološki pokreti, političke stranke, strategije... Razvojem svijesti javnosti o ozbiljnosti ekoloških problema nastaju prve nevladine organizacije za očuvanje planete. Danas jedna od najutjecajnijih nevladinih organizacija je *Greenpeace*.⁷

Uz *Greenpeace*, koji je osnovan u Kanadi, osniva se te 1971. još i *Friends of Earth*. Ta je organizacija sačinjena od udruga iz Švedske, Francuske, Sjedinjenih Država i Engleske. I jedna i druga organizacija bave se pacifističkim pristupom kojim namjeravaju ukazivati na važnost očuvanja okoliša, ali i mijenjati percepciju u ljudi prema očuvanju prirode. Te su organizacije djelovale, i još uvijek djeluju, vrlo vješto i na moru i na kopnu. Bili smo puno puta svjedoci preko televizijskih ekrana mnogobrojnih akcija *Greenpeaca* u osujećivanju onečišćivača okoliša (upadanje na brodove multinacionalnih kompanija, vezanje lancima za nuklearne postrojenja kojima se grade termoelektrane, i sl.). *The International Union for*

---

ograničava uporaba šumskog bogatstva već da se vodi računa o ravnomjernoj i uravnoteženoj sječi stabala.“ Piše tako kako je na ovim prostorima već Marija Terezija, carica Habsburške monarhije, „uvela načelo potrajnosti ili održivosti objavom 1769. (...), što se može smatrati prvim zakonom o šumama objavljenog na hrvatskom jeziku.“
⁷ Više o toj organizaciji može se saznati na sjajnoj interaktivnoj stranici *Tiki-Toki Greenpeace* koja je dostupna na ovom mjestu: https://www.tiki-toki.com/timeline/entry/594418/Greenpeace/#vars!date=2051-07-27_14:34:52! [pristupljeno: 2.11.2021.]

Conservation of Nature („Međunarodna unija za očuvanje prirode“) je organizacija koja je prethodila ovim dvjema, a osnovana je nakon II. svjetskog rata. Objavila je 1980. godine „Strategiju za očuvanje svijeta“, promovirajući ideju održivog razvoja (surađivali su sa *Svjetskim fondom za zaštitu okoliša* kako bi se bavili aktivnostima s ciljem očuvanja biljnog i životinjskog svijeta, dakako i ljudi). S pravom su naslutili da će se tek jednom novom „etikom zaštite okoliša“ prekinuti nesavjestan odnos ljudi prema biosferi.

Ujedinjeni su narodi bili (su)organizator, počevši od 1972., mnogobrojnih međunarodnih konferencija na kojima su donesene važne odluke i mjere za postizanje ravnoteže između naglog rasta svjetskog gospodarstva i zaštite okoliša koje je tim rastom bilo najviše pogođeno.⁸

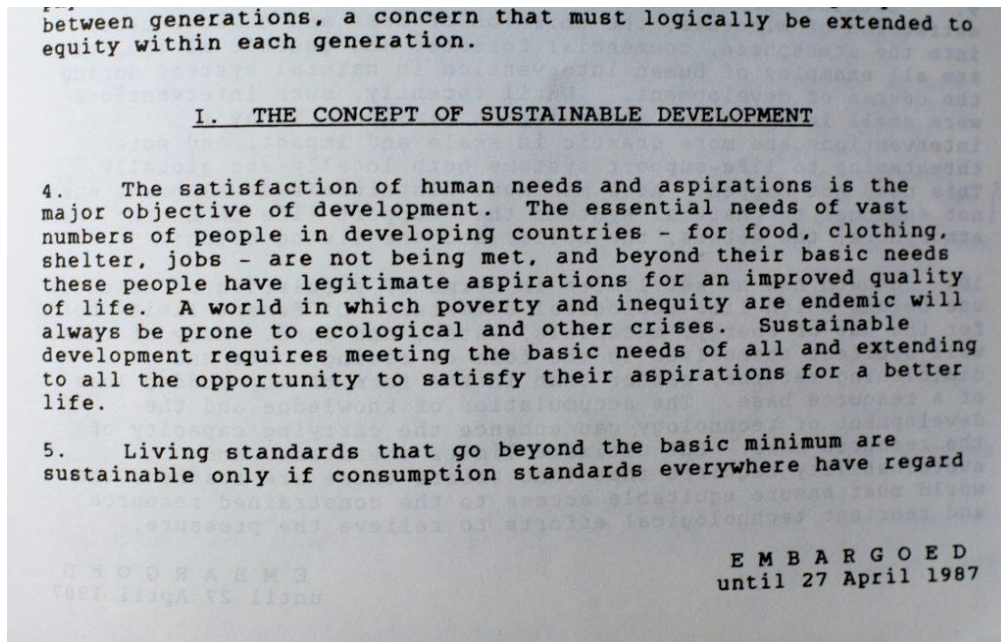
Jedna od prvih konferencija koja je isključivo za svoj predmet imala ekologiju, a potom posredno i održivi razvoj i društveno odgovorno poslovanje, bila je *Štokholmska* (Stockholm) *konferencija* (usp. bilj. 5). Konferencija Ujedinjenih naroda o okolišu održala se 1972. godine u Stockholmu, u Švedskoj, a javlja se nastavno na potrebu podizanja čovjekove svijesti o nužnoj potrebe očuvanja i zaštite okoliša. Na konferenciji je usvojena *Štokholmska deklaracija o čovjekovu okolišu* koja čini 26 načela očuvanja i poboljšana okoliša, čime je postavljen temelj održivom razvoju. Osniva se *Program Ujedinjenih naroda za okoliš (UNEP – United Nations Environment Programme)* koji kroz rad s mnogobrojnim partnerima kao što su tijela Ujedinjenih naroda, međunarodne organizacije, vlade, nevladine organizacije, poslovni sektor, industrija, mediji i civilno društvo, sudjeluje u zaštiti okoliša te razvija i provodi politiku zaštite okoliša na regionalnoj i globalnoj razini.

Sredinom osamdesetih godina održana je *Bečka konvencija o zaštiti ozonskog sloja* (1985.) i *Montrealški protokol o tvarima koje oštećuju ozonski omotač* (1987.). Obje su konvencije donijele zaključke na temelju kojih bi se trebalo početi regulirati emitiranje štetnih plinova u atmosferu. Upravo je 1987. donesen Izvještaj Brundtlandine komisije („Naša zajednička budućnost“), koju je objavila Svjetska komisija za okoliš i razvoj (WCED). Komisija je inače osnovana četiri godine ranije, no izvršila je možda presudan utjecaj na

---

⁸ I dalje: [Program Ujedinjenih naroda za okoliš (UNEP)] „ustanovljen je 1972. g. kao rezultat UN Konferencije o ljudskom okolišu u Stockholmu, a njegov je mandat vodećeg programa za okoliš u okviru UN-a potvrđen na Konferenciji o okolišu i razvoju 1992. g. Na Konferenciji o održivom razvoju održanoj u Rio de Janeiru u lipnju 2012. g. (Rio+20) odlučeno je o ojačavanju okolišne komponente održivog razvoja. Dostupno na stranici Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja: <https://mingor.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug/uprava-za-programe-i-projekte-eu-europske-i-medjunarodne-poslove-6108/medjunarodna-suradnja/unep-program-ujedinjenih-naroda-za-okolis/1134> [pristupljeno: 4.11.2021.]

mnogobrojne konvencije o održivom razvoju koje su se održale koncem osamdesetih i u devedesetim godinama prošlog stoljeća.

Slika 2. Izvod iz izvješća Brundtlandine komisije

U Brazilu je 1992. godine održan, prigodno (prašuma Amazona!), prvi Summit o Zemlji. *Konferencija u Rio de Janeiru* imala je za temu održivi razvoj i očuvanje okoliša. Na konferenciji su donesene *Deklaracija o okolišu i razvoju*, *Okvirna konvenciju o promjeni klime*, *Konvencija o biološkoj raznolikosti*, te niz izjava o načelima šumarstva, ali i futuristički *Program za 21. stoljeće (Agenda 21)*. *Deklaracija o okolišu i razvoju* (poznata i kao *Deklaracija iz Rija*) sadrži 27 načela koja definiraju prava ljudi na razvoj i obaveze u očuvanju zajedničkog okoliša, te obveze države u postizanju održivog razvoja, uzimajući u obzir cjelovitost i međuovisnost planeta Zemlje.

Slika 3. Konferencija Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju u Rio de Janeiru 1992.

Akronim *UNFCCC* označava *The United Nations Framework Convention on Climate Change* (u prijevodu: *Okvirna konvencija o promjeni klime*), a stupio je a snagu 21. ožujka 1994. Do danas je gotovo 197 zemalja ratificiralo ovaj sporazum koji za cilj ima uspostavu ravnoteže u emisiji stakleničkih plinova. Ova se konvencija direktno veže za *Montrealški protokol* sedam godina ranije. Industrijalizirane zemlje, prema konvenciji, moraju redovito izvještavati o svojim politikama i mjerama klimatskih promjena, te podnositi godišnji popis svojih emisija stakleničkih plinova. Također, zemlje u razvoju izvještavaju u općenitijim uvjetima o svojim akcijama, kako za rješavanje klimatskih promjena tako i za prilagodbu njihovim utjecajima, ali manje redovito od razvijenijih država.⁹ Ove konvencije i protokoli uvod su u čuveni i kontroverzni *Protokol iz Kyota* – protokol kojeg dan danas neke države ne žele potpisati!

Kyotski protokol – ili *Kyoto I* – s kojim ulazimo u 21. stoljeće, usvojen je 11. prosinca 1997. godine. Zbog složenog procesa ratifikacije, stupio je na snagu tek 16. veljače 2005.

---

⁹ „What is the United Nations Framework Convention on Climate Change?“, u: UN Climate Change. Dostupno na: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-convention/what-is-the-united-nations-framework-convention-on-climate-change> [pristupljeno: 4.11.2021.]

Trenutno, prema dostupnim podacima, 192 države imaju potpisan ovaj protokol. Ukratko, *Kyotski protokol* (kroz Okvirnu konvenciju Ujedinjenih naroda o klimatskim promjenama) obvezuje industrijalizirane zemlje i gospodarstva u tranziciji da ograniče i smanje emisije stakleničkih plinova (GHG) u skladu s dogovorenim pojedinačnim ciljevima. Sama konvencija traži od tih zemalja da usvoje politike i mjere za ublažavanje posljedica, te da periodično izvješćuju o postignutim ograničenjima. Protokol obvezuje razvijene zemlje i stavlja im veći teret prema načelu zajedničke, ali diferencirane odgovornosti i odgovarajućih sposobnosti, jer prepoznaje da su one u velikoj mjeri odgovorne za trenutne visoke razine emisija stakleničkih plinova u atmosferi.¹⁰

Naposljetku, *Milenijska deklaracija* Ujedinjenih naroda izjedrila je, između ostalih odluka („Odluka Glavne skupštine 55/2 od 8. rujna 2000.“), i neke odluke koje se tiču održivog razvoja. Primjerice, šesta točka prvog zaključka glasi: „Poštivanje prirode. U upravljanju svim živim vrstama i prirodnim resursima, u skladu s načelima održivog razvoja, mora se pokazati razboritost. Samo se tako mogu sačuvati neizmjerena bogatstva koja nam je priroda pružila i prenijeti na naše potomke. Sadašnji neodrživi obrasci proizvodnje i potrošnje moraju se promijeniti u interesu naše buduće dobrobiti i dobrobiti naših potomaka.“¹¹ *Milenijska deklaracija* donijela je još neke zaključke koje na posredan način dotiču našu temu (vladavina prava, problem migracija stanovništva, iskorjenjivanje siromaštva, ljudska prava).

2.2. Održivi razvoj u 21. stoljeću

U ovom stoljeću nastavljene su debate i konferencije o održivom razvoju. Svjetski skup na vrhu o održivom razvoju u Johannesburgu, JAR (*Rio 10 +*) održao se deset godina nakon Rija, 2002. Otuda i neformalni naziv Rio 10 +. Sklopljeni su mnogobrojni novi sporazumi, te

---

¹⁰ One države koje su bile, ili još uvijek jesu, suzdržane „smatraju da je cilj moguće ostvariti bez postavljanja čvrstih brojčanih obveza za pojedine države, razvojem i prijenosom tehnologija. Smatraju da je ciljeve primjerenije iskazivati preko intenzivnosti emisije stakleničkih plinova, a to je emisija izražena po bruto domaćem proizvodu ili općenito po obimu proizvodnje. Oni koji su suzdržani smatraju da svaka shema koja ne uključuje zemlje u razvoju nije dovoljno učinkovita. Republika Hrvatska je potpisala Kyotski protokol 11. ožujka 1999. g., ali ga nije ratificirala do 2007. zbog pregovora oko bazne godine. Hrvatski sabor je 27. travnja 2007. godine donio Zakon o potvrđivanju Kyotskog protokola uz Okvirnu konvenciju Ujedinjenih naroda o promjeni klime (NN – Međunarodni ugovori, broj 5/2007). (v. mrežno mjesto Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja: <https://mingor.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug-4925/klima/zastita-klime/kyotski-protokol/1883> [pristupljeno: 5.11.2021.]

¹¹ O „milenijskim“ ciljevima usp. detaljnije na mrežnom mjestu <https://www.un.org/millenniumgoals/> [pristupljeno: 5.11.2021.]

obnovljeni i nadopunjeni stari, primjerice sporazum o obnavljanju osiromašenog svjetskog ribljeg fonda. Kuriozitet je da je tadašnja vlada Sjedinjenih Američkih Država (opet) bojkotirala jedan ovakav *summit*. U narednim godinama održana je *Konferencija o klimatskim promjenama u Kopenhagenu* (2009.), svojevrstan nastavak *Kyotskog protokola*, kao i *Konferencija u Cancunu*, Meksiko, godinu dana poslije. Razgovaralo se o klimi. Pokrenut je *Zeleni klimatski fond* „za pomoć zemljama u razvoju“ (Bačun i dr., 2012).

Konferencija Ujedinjenih naroda o klimatskim promjenama u Durbanu, JAR, održala se 2011., a poznata je pod nazivom „Durbanska platforma“; predstavljala je „prekretnicu po pitanju klimatskih promjena. Vlade su jasno iskazale potrebu izrade nacrtu pravnog sporazuma koji bi se bavio klimatskim promjenama nakon 2020. godine gdje bi se zajedničkim snagama borili protiv klimatskih promjena. Sve vlade su se obvezale na sveobuhvatan plan koji bi pomogao da se s vremenom postigne temeljni cilj *Okvirne konvencije o klimatskim promjenama*, a to je [stabilizacija] koncentracije stakleničkih plinova u atmosferi na razinu koja neće ugrožavati klimatski sustav, a pritom [će] u isto vrijeme [podržavati] održivi razvoj. Na konferenciji je [dogovoren] nastavak [*Kyotskog*] *protokola* kroz drugo [obvezujuće] razdoblje (2013.-2020.) prema kojem se razvijene zemlje obvezuju na smanjenje emisije stakleničkih plinova. Zaključili su da je potrebno revidirati postojeće globalno stanje kako bi se suočili s klimatskim izazovima“ (Isto).

U Kataru, u Dohi, je 2012. održana još jedna *Konferencija Ujedinjenih naroda o klimatskim promjenama*; ondje su stranke *Kyotskog protokola* uz *Okvirnu konvenciju Ujedinjenih naroda o promjeni klime* usvojile neke izmjene *Kyota*. „Izmjenom iz Dohe uspostavlja se drugo obvezujuće razdoblje *Kyotskog protokola* koje je počelo 1. siječnja 2013. godine, a završava 31. prosinca 2020. godine s pravno obvezujućim obvezama smanjenja emisija. Prema *Izmjeni iz Dohe*, Europska unija, njezine države članice i Island obvezuju se ograničiti svoje prosječne godišnje emisije stakleničkih plinova u razdoblju od 2013. do 2020. godine na osamdeset posto svojih emisija u odnosu na baznu 1990. godinu. Globalni doseg ciljeva smanjenja emisije ugljikovog dioksida ograničen je na petnaest posto zbog nesudjelovanja Japana, Rusije, Kanade i Sjedinjenih Američkih Država [te] zbog toga što su Kina, Indije i Brazil još u Kyotu [označene] kao zemlje u razvoju pa nisu potpadale pod te ciljeve“ (Blewitt, 2017).

Iste godine (2012.) održana je još jedna konferencija u Brazilu: *Konferencija u Rio de Janeiru (Rio 20 +)*. koja bi zamijenili tzv. *Milenijske ciljeve*. U rujnu 2015. godine u New Yorku, na sastanku UN-a o održivom razvoju, „usvojen je *Okvir za održivi razvoj nakon 2015*.

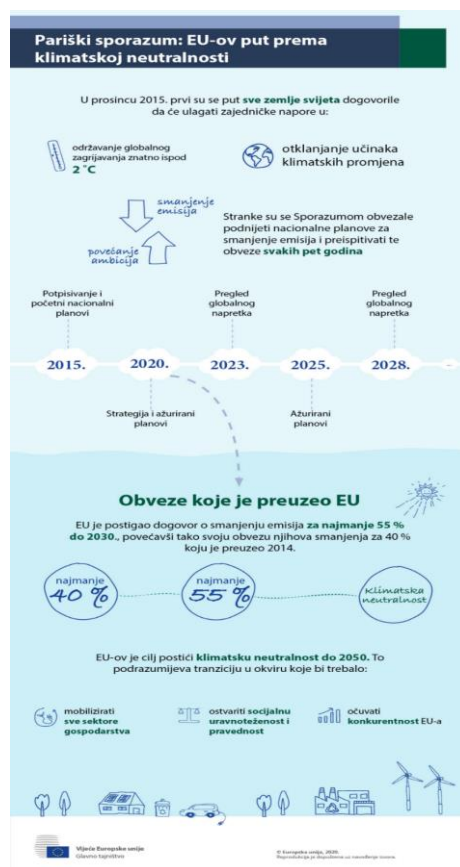
godine koji je utvrđen novim *Ciljevima održivog razvoja (Agenda 2030)*. Time su *Milenijski ciljevi* razvoja koji su trebali biti ispunjeni do 2015. godine [zamijenjeni s] *Ciljevima održivog razvoja*. Agendom 2030 nastojat će se graditi na temeljima [prijašnjih] ciljeva razvoja i završiti ono što nije ostvareno. [Programom] *održivog razvoja do 2030. godine* odgovara se na globalne izazove radom na suzbijanju siromaštva, kako i radom na ekonomskim, socijalnim i okolišnim dimenzijama održivog razvoja na sveobuhvatan način. Novih 17 ciljeva i 162 podcilja obuhvaćaju ključna područja poput siromaštva, ljudskih prava, nejednakosti, prehrambene sigurnosti, zdravlja, održive potrošnje i proizvodnje, rasta, zapošljavanja, infrastrukture, održivog upravljanja prirodnim resursima, [oceanima, klimatskim promjenama] i ravnopravnosti spolova.“¹²

UN Global Compact ili *Globalni ugovor Ujedinjenih naroda* usvojen je nakon zasjedanja Skupštine Ujedinjenih naroda u rujnu 2015. godine i usvajanja *Programa za održivi razvoj*. Društveno odgovorno poslovanje postalo je imperativ za sve tvrtke u 21. stoljeću. 2000. na inicijativu tadašnjeg generalnog tajnika Ujedinjenih naroda Kofija Annana pokrenut je *UN Global Compact* čiji je temeljni cilj (bio) usklađivanje poslovanja i strategije tvrtki s deset univerzalnih principa u oblasti ljudskih prava, rada, okoliša i borbe protiv korupcije. Radi se o sveobuhvatnoj svjetskoj inicijativi koja okuplja preko trinaest tisuća članica u više od 160 zemalja i više od 70 „lokalnih mreža diljem svijeta, a čija je inicijativa utemeljena na promicanju održivog razvoja i korporativne održivosti. Tvrtke članice i potpisnice ovog sporazuma dužne su poslovati poštujući *Deset načela UN Global Compacta* koja uzimaju u obzir temeljne odgovornosti poslovanja u području ljudskih prava, rada, okoliša i borbe protiv korupcije, a koja se temelji na međunarodno prihvaćenim deklaracijama i konvencijama Ujedinjenih naroda. Deset načela su univerzalni okvir za odgovorno i održivo poslovanje usmjereno prema praksama koje osiguravaju da se financijska dobit ne generira nauštrb ljudi, društva ili okoliša. Načela su proizašla su iz *Opće deklaracije o ljudskim pravima*, *Deklaracije Međunarodne organizacije rada o temeljnim načelima i pravima na radu*, *Deklaracije iz Rija o okolišu i razvoju* i *Konvencije Ujedinjenih naroda protiv korupcije*. Ugradnjom načela u strategije, politike i procedure te uspostavljanjem kulture integriteta, tvrtke ne samo da podupiru svoje osnovne odgovornosti prema ljudima i planetu, već i osiguravaju korporativnu održivost i dugoročni uspjeh“ (Matešić i dr., 2015).

---

¹² Detaljnije o tome usp. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. United Nations. Dostupno na: <https://sdgs.un.org/2030agenda> [pristupljeno: 6.11.2021.]

COP 21 (Konferencija u Parizu) o klimatskim promjenama održana je od 30. studenog do 12. prosinca 2015. Bilo je to 21. godišnje zasjedanje Konferencije stranaka (COP) Okvirne konvencije Ujedinjenih naroda iz 1992. o klimatskim promjenama (UNFCCC), ali ujedno i 11. sjednica sastanka stranaka (CMP) Protokola iz Kyota iz 1997. Zemlje sudionice, njih ukupno 196, konsenzusom se složilo s konačnim globalnim paktom, nazvanim Pariškim sporazumom, za smanjenje emisija kao dio metode za smanjenje stakleničkih plinova. U dokumentu na 12 stranica članovi su se složili smanjiti proizvodnju ugljika i dati sve od sebe kako bi globalno zagrijavanje zadržali ispod 2 stupnja C. Neke države (otočne u Tihom oceanu) zahtijevale su rigoroznije mjere, naprosto zbog opstanka tih država koje su direktno pogođene blagim podizanjem razine mora i oceana. Inače, većinu spomenutih konferencija pratile su demonstracije građana i udruga, a s obzirom da je Francuska poznata po takvim demonstracijama, prvog dana konferencije organiziran je tzv. klimatski štrajk, unatoč zabrani okupljanja.

Slika 4. Infografika – Pariški sporazum: EU-ov put prema klimatskoj neutralnosti

Nakon *Konferencije u Parizu* i sklopljenog *Pariškog sporazuma* uslijedila je *Konferencija u Marakešu*, u afričkom Maroku, 2016. Konferencija je uspješno pokazala svijetu da je provedba *Pariškog sporazuma* u tijeku i da se nastavlja konstruktivan duh multilateralne

suradnje na području klimatskih promjena. Treba spomenuti i Bonnsku *Konferenciju stranaka Okvirne konvencije Ujedinjenih naroda* pod predsjedavanjem otočne države Fidži, na kojoj je najavljena primjena *Talanoa dijaloga*¹³, kao i *Konferenciju stranaka Okvirne konvencije Ujedinjenih naroda o promjeni klime* u poljskim Katowicama 2018., na kojoj je usvojen dio mjera „čiji je smjer rada transparentnost i promicanje povjerenja u borbi protiv klimatskih promjena te definira pravila svjetske klimatske politike. Njime se utvrđuju pravila na koji će način zemlje izvještavati o svojim nacionalnim planovima što uključuje smanjenje emisije stakleničkih plinova. Značajno postignuće konferencije je dogovor da će zemlje zajednički ocijeniti učinkovitost borbe protiv klimatskih promjena 2023. godine prateći razvoj tehnologije. Na konferenciji se posebno istaknuo privatni sektor pridruživši se pokretu kako bi uskladili svoju poslovnu praksu s ciljevima *Pariškog sporazuma*“.¹⁴

U Madridu je 2019. konferenciju o klimi (COP-25 *UN Climate Change Conference*) zasjenila nova tinejdžerska *green-zvijezda*, Greta Thunberg, i njezin vatreni govor. Konferencija je prvo planirana u Čileu, no zbog najavljenih prosvjeda morala se ubrzano premjestiti u sigurniju Španjolsku. Ipak, čileanska vlada predsjedala je konferencijom. Konferencija je osmišljena kako bi se poduzeli daljnji ključni koraci u procesu UN-ovih klimatskih promjena. Nakon dogovora o provedbenim smjernicama *Pariškog sporazuma* na COP 24 u Poljskoj, ključni cilj bio je dovršiti još neodgovorena pitanja u vezi s potpunom operacionalizacijom *Pariškog sporazuma o klimatskim promjenama*. Konferencija je nadalje poslužila izgradnji ambicija uoči 2020., godine u kojoj su se zemlje obvezale podnijeti nove i ažurirane nacionalne akcijske planove za klimatske promjene. Ključni rad na klimatskim akcijama napredovao je u područjima, uključujući financije, transparentnost klimatskih akcija, šumu i poljoprivredu, tehnologiju, gradove, mora i oceane, itd.¹⁵

Najrecentniji COP 26 (*The Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC*) održan je u škotskom Glasgowu od 31. listopada do 12. studenog 2021.

---

¹³ *Talanoa dijalog* predstavlja globalni razgovor, a s ciljem da se utvrdi koliko bi stranke morale smanjiti emisije kako bi se ostvario cilj globalnog ograničenja rasta temperature, do 2 °C, odnosno 1,5 °C. (Održan stručni skup “Zajedno za klimu – TALANOVA DIJALOG”. Dostupno na: <https://mingor.gov.hr/vijesti/odrzan-strucni-skup-zajedno-za-klimu-talanoa-dijalog/5015> [pristupljeno: 5.11.2021.]

¹⁴ „The Katowice climate package: Making The Paris Agreement Work For All“. Dostupno na: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/katowice-climate-package> [pristupljeno: 5.11.2021.]

¹⁵ About the UN Climate Change Conference - December 2019. Dostupno na: <https://unfccc.int/about-the-un-climate-change-conference-december-2019> [pristupljeno: 5.11.2021.]

Slika 5. Konferencija UN-a o klimatskim promjenama (COP26), Glasgow

Sastankom na vrhu svjetskih čelnika započela je 26. konferencija Ujedinjenih naroda o klimatskim promjenama (COP26). Od 31. listopada do 12. studenoga na konferenciji COP26 okupilo se 197 stranaka Okvirne konvencije UN-a o promjeni klime (UNFCCC). Među strankama su Europska unija i sve države članice EU-a. Delegaciju EU-a predvodili su predsjednik Europskog vijeća Charles Michel, predsjednica Europske komisije Ursula von der Leyen i slovenski premijer Janez Janša, koji predstavlja slovensko predsjedništvo Vijeća Europske unije. Govoreći u ime EU-a, zajedno s predsjednicom von der Leyen, predsjednik Michel naglasio je da čovječanstvo mora djelovati sada kako bi se ograničilo globalno zagrijavanje.

Na događanju čelnika pod nazivom „Rasprava o djelovanju i solidarnosti – kritično desetljeće” posvećenom solidarnosti s najranjivijim zemljama, predsjednik Europskog vijeća Michel istaknuo je ključna područja na koja se međunarodna zajednica mora usredotočiti, a to su: mobilizacija javnih sredstava, suradnja s privatnim sektorom, određivanje cijena ugljika, usklađenost ekonomskih politika.

Na konferenciji o klimi u Glasgowu zaključenoj 13. studenoga ove godine, nakon dva tjedna pregovora između stranaka Pariškog sporazuma, ostvaren je ipak važan napredak. Među ključnim inicijativama bilo je sljedeće: 1. povećanje sredstava za zemlje u razvoju s ciljem borbe protiv klimatskih promjena; 2. pokretanje globalne obveze smanjenja emisija metana; 3. dovršetak *Pariškog pravilnika*.¹⁶

---

¹⁶ Klimatski pakt iz Glasgowa bio je u sjeni pandemijske bolesti SARS-CoV-2. Konferencija ostavlja prostora za daljnje napore na postizanju cilja od 1,5 °C koje treba poduzeti u predstojećim godinama. Domaćin konferencije bila je Škotska (odnosno UK), koja je predsjedala konferencijom COP26, zajedno s Italijom. Iako je prvotno bila zakazana za 2020., odgođena je za godinu dana upravo zbog pandemije bolesti COVID-19. O rezultatima ove konferencije usp. posebno <https://ukcop26.org> [pristupljeno: 21.11.2021.], a vrlo korisne informacije dali su i novinari Ryan Hobert i Evelin Toth u članku „COP 26 Explained: What to know about the UN Climate Change

2.3. Održivi razvoj u Europskoj uniji

Održivi razvoj je prema glavnim dokumentima Europske komisije „zacrtn kao najviši dugoročni cilj [Unije]. Strategija održivog razvoja Europske unije jest okvir za dugoročnu viziju održivosti u kojoj gospodarski rast, socijalna kohezija i zaštita okoliša idu ruku pod ruku i međusobno se podržavaju. U posljednjih nekoliko godina, Europska unija integrirala je cilj održivog razvoja (SD) u širok raspon politika. Naročito treba [istaći] njeno preuzimanje međunarodnog vodstva u borbi protiv klimatskih promjena kao i njeno zalaganje za promicanje gospodarstva s niskom razinom ispuštanja ugljika, utemeljenog na znanju i učinkovitijem iskorištavanju resursa. Istovremeno, postoji više područja u kojima trendovi neodrživosti ne posustaju, unatoč velikom broju pozitivnih kretanja u samim politikama. Potražnja za prirodnim resursima brzo raste i premašuje ono što Zemlja dugoročno može održati. Biološka raznolikost globalno opada a najveći ekosustavi nalaze se pod sve većim pritiskom. Potrošnja energenata u transportu nastavlja rasti. Globalno siromaštvo ne posustaje“ (Matešić, 2019), a kriza uzrokovana priljevom migranata i epidemijom *korona virusa* je na vrhuncu. Upravo zato je još važnije uravnotežiti gospodarski i društveni rast „uz brigu o svim aspektima okoliša s posebnim naglaskom na štednji resursa i zaštiti klime. Ključnim dokumentima postavlja se potreba očuvanja, zaštite i poboljšanja okoliša te promicanje održivog razvoja kao temeljnog cilja“ (Matešić, 2019).

Počevši od 1972., periodično je tadašnja EZ donosila tzv. *Akcijske programe* vezane za okoliš i održivi razvoj. Akcijski programi zaštite okoliša pružaju opći okvir politike za okolišnu politiku Europske zajednice (Unije) u kojem su najvažniji srednjoročni i dugoročni ciljevi definirani i navedeni u osnovnoj strategiji, uključujući i konkretne mjere prema potrebi. Akcijski programi za okoliš potječu od konferencije šefova država i vlada održane u listopadu 1972. na kojoj su se složili da je zajednička politika okoliša EZ ključna, te koja je pozvala Komisiju da razvije *Akcijski program za okoliš*. Ugovorom iz Maastrichta iz 1992. stvorena je ugovorna osnova za donošenje Akcijskih programa zaštite okoliša. Kada je Lisabonski ugovor stupio na snagu, ta je ugovorna osnova navedena u članku 192. stavku 3. *Ugovora o funkcioniranju Europske unije*. Prema ovoj odredbi, Europski parlament i Vijeće izdaju akcijske programe za okoliš na prijedlog Komisije u redovnom zakonodavnom postupku, te su

---

Conference“ na mrežnoj stranici *United Nations Foundation* https://unfoundation.org/blog/post/cop-26-explained-what-to-know-about-the-un-climate-change-conference/?gclid=Cj0KCCQiA-eeMBhCpARIsAAZfxZCQQRy-gokql6M83T7yhjnElysefEpHWx5eKJqQPWR696wGNgoUOfcaAhxxEALw_wcB [pristupljeno: 21.11.2021.]

stoga formalni zakonodavni akti. Do sada je usvojeno sedam ekoloških *Akcijskih programa*, čije trajanje je od 3 do 10 godina: Akcijski program zaštite okoliša 1973.-1976., Akcijski program zaštite okoliša 1977.-1981., Akcijski program zaštite okoliša 1982.-1986., Akcijski program zaštite okoliša 1987.-1992., Akcijski program zaštite okoliša 1993.-2000., Akcijski program zaštite okoliša 2002.-2012., Akcijski program zaštite okoliša 2014.-2020.¹⁷

Osim ovih „Akcija“, u proteklom su razdoblju stupili na snagu i: *Ugovor iz Amsterdama* (1999.), *Lisabonska strategija* (2000.), *Strategija iz Göteborga* (2001.), te *Strategija Europa 2020*. Ova posljednja strategija je zapravo program Europske unije za rast i otvaranje radnih mjesta. Njome se promovira inteligentan, „održiv i uključiv rast kao način prevladavanja strukturnih slabosti europskog gospodarstva i poboljšanja njegove konkurentnosti i produktivnosti te podupiranja održivog socijalnog tržišnog gospodarstva“.¹⁸

2.4. Održivi razvoj u Republici Hrvatskoj

Neki od dokumenata¹⁹ koje je donio Hrvatski sabor, a u kojem se spominje važnost održivog razvoja, jest *Deklaracija o zaštiti okoliša* Republike Hrvatske usvojena 1992. godine na međunarodnoj razini. Republika Hrvatska podržala je „*Agendu 21* i *Plan djelovanja* usvojene na *Konferenciji u Riju* 1992. te preuzela obveze koje proizlaze iz *Milenijske deklaracije* usvojene na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda 2000. godine. S tim u vezi Republika Hrvatska [izradila] je *Nacionalno izvješće o provedbi ciljeva Milenijske deklaracije* koje je Vlada usvojila u kolovozu 2004. godine, a koje je Ujedinjenim narodima podneseno u rujnu iste godine. Temeljem *Strategije održivog razvitka Europske unije*, obveza svih zemalja članica jest da donesu nacionalne strategije održivog razvoja“.²⁰ Naša je zemlja temeljem

---

¹⁷ Trenutno se raspravlja o 8. Akcijskom programu zaštite okoliša do 2030. godine. O svim Akcijskim programima (*Environment Action Programmes*) detaljnije na <https://www.bmu.de/en/topics/europe-international/europe/environment-action-programmes> [pristupljeno: 7.11.2021.]

¹⁸ „Europa 2020.“ Dostupno na: <https://udruga.gov.hr/istaknute-teme/programi-eu-za-razvoj-civilnog-drustva/europa-za-gradjane/2013-europska-godina-gradjana/europa-2020/315> [pristupljeno: 7.11.2021.]

¹⁹ O detaljnoj kronologiji i originalnim dokumentima koji se tiču Republike Hrvatske i održivog razvoja usp. „Održivi razvoj“. MVEP RH. Dostupno na: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/globalne-teme/odrzivi-razvoj/> [pristupljeno: 7.11.2021.]

²⁰ O Strategiji održivog razvitka Republike Hrvatske dalje piše: „Strategija održivog razvoja Republike Hrvatske usvojena je u Hrvatskom saboru 20. veljače 2009. (NN 30/2009) za desetogodišnje razdoblje i sadrži analizu postojećeg gospodarskog, socijalnog i okolišnog stanja te utvrđuje smjernice dugoročnog djelovanja. U Strategiji je identificirano osam ključnih izazova na kojima Hrvatska mora raditi radi postizanja održivog razvitka: poticaj rasta broja stanovnika RH; okoliš i prirodna dobra; usmjeravanje na održivu proizvodnju i potrošnju; ostvarivanje socijalne kohezije i pravde; postizanje energetske neovisnosti i rasta učinkovitosti korištenja energije; jačanje

Zakona o okolišu (NN110/07) iz 2009. godine donijela *Strategiju održivog razvitka Republike Hrvatske*. Republika Hrvatska sudjelovala je na *Konferenciji u Riju* 2012. godine. te je podržala dokument *Budućnost kakvu želimo. Nacionalno vijeće za održivi razvoj* konstituirano je 2018., a izglasan Strateški okvir za razvoj postavlja opći okvir za razvoj u narednim godinama. Rokovi koji su prošli obnavljaju se novim ciljevima i rokovima. Migracijska kriza, potresi i pandemija bolesti SarsCov19 ne smiju biti izlika odugovlačenju mjera, kao što su ostvarivanje rasta i razvoja, zapošljavanje, socijalna uključenost i pravednost.²¹

No, sve o čemu je do sada pisano je teorija. Praksa je ona koja bi nam trebala pokazati svu uspješnost ili neuspjeh u provedbi svih navedenih dokumenata. O tome u poglavljima koja slijede.

---

javnog zdravstva; povezivanje RH; zaštita Jadranskog mora, priobalja i otoka.“ Dostupno na: <https://mingor.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug/uprava-za-klimatske-aktivnosti-1879/strategije-planovi-i-programi-1915/strategija-odrzivog-razvitka-republike-hrvatske/1916> [pristupljeno: 7.11.2021.]

²¹ Također, Na prvoj sjednici Nacionalnog vijeća za održivi razvoj koja se održala 4. srpnju 2019. godine usvojen je prvi Dobrovoljni nacionalni pregled Republike Hrvatske o provedbi sedamnaest ciljeva Programa Ujedinjenih naroda za održivi razvoj 2030. Nacionalna razvojna strategija je strateški dokument Republike Hrvatske za razdoblje do 2030. godine koji će činiti temelj za oblikovanje i provedbu svih javnih politika na nacionalnoj razini, a uspostavom integriranog sustava strateškog planiranja omogućit će se ostvarivanje vizije Hrvatske kao otvorene i globalno konkurentne zemlje koja svoj gospodarski rast i razvoj temelji na Ciljevima održivog razvoja Programa Ujedinjenih naroda za održivi razvoj 2030. Dostupno na: <https://razvoj.gov.hr/istaknute teme/publikacije/strateski-okvir-za-razvoj-2006-2013/1262> [pristupljeno: 7.11.2021.]

3. NEKI PRIMJERI DOBRE PRAKSE ODRŽIVOG RAZVOJA U HRVATSKOJ

U Republici Hrvatskoj postoje mnogobrojni primjeri dobre prakse održivog razvoja. U turizmu, proizvodnji, trgovini, farmaceutskoj industriji, administraciji... postoje uspješni i nešto manje uspješni primjeri koje možemo spomenuti u ovom dijelu rada. Naročito se održivi razvoj veže za turističku djelatnost koja je jedna od najvažnijih hrvatskih gospodarskih grana. *Ministarstvo turizma i sporta* RH na svojim mrežnim stranicama otvorilo je posebnu stranicu posvećenu turizmu i održivom razvoju: <http://www.odrzivi.turizam.hr/default.aspx>.²² Na ovim, ali i mnogim drugim mrežnim stranicama, člancima i dokumentima, postoji mnoštvo zdravstveno-turističkih primjera dobre prakse iz Hrvatske i inozemstva, ali i primjera dobre prakse iz drugih djelatnosti. Ovo je izbor primjera dobre prakse održivog razvoja u Republici Hrvatskoj:

- a) Hrvatski festival sportske rekreacije u nordijskom hodanju i pješaćenju u Opatiji. Ovaj festival organizira se sredinom mjeseca travnja u Opatiji uz sudjelovanje između 700 i 800 rekreativaca različite životne dobi. „Festival nordijskog hodanja i pješaćenja održava se povodom Svjetskog dana zdravlja, a nastao je kao nastavak ranije inačice sportsko-rekreacijskih aktivnosti koje su se na taj dan događale u Opatiji još otprije petnaestak godina, a posljednje tri godine prerastao je u događanje koje okuplja velik broj ljudi iz različitih dijelova Hrvatske. Festival se odvija pod pokroviteljstvom Hrvatskog saveza sportske rekreacije [„Sport za sve“] i Hrvatskog olimpijskog odbora. Realizacija programa nordijskog hodanja i pješaćenja provodi se u tri rute prema dužini i težini staza.“

---

²² Prema definiciji, „održivi turizam je turizam koji u potpunosti uzima u obzir trenutne i buduće gospodarske, društvene i okolišne učinke, brine se o potrebama posjetitelja, sektora, okoliša i destinacije. (...) Smjernice i praksa upravljanja održivim razvojem turizma mogu se primijeniti na sve oblike turizma, u svim vrstama destinacija, uključujući kako masovni turizam, tako i razne turističke niše. Principi održivosti se odnose na okolišne, gospodarske, društveno-kulturne aspekte razvoja turizma. Da bi osigurao vrijedno iskustvo turistima, održivi turizam mora zadržati visoki stupanj zadovoljstva turista, podižući istovremeno svijest o održivosti i promičući prakticiranje održivog turizma među njima.“ Dostupno na: <http://www.odrzivi.turizam.hr/default.aspx?id=97> [pristupljeno: 15.11.2021.]

Slika 6. Festival nordijskog hodanja i pješaćenja

Domaćin ovog festivala je Klub za športsku rekreaciju „Gorovo“ iz Opatije. Obično sudionike po povratku s hodanja čeka bogat obrok, a sve mora „biti posluženo u biorazgradivom posuđu“. Riječ je istodobno o turističkoj, sportsko-rekreativnoj i ekološkoj manifestaciji koja je dio globalnijeg, *Zero Waste Blue projekta* („koncept života s manje otpada“).²³

- b) Turističko selo *Vuglec breg*. Ovaj objekt promovira spoj tradicionalnih običaja s osobitim načinom života Zagorja. Vlasnici su organizirali ukupno šest autohtonih zagorskih *hiža* uređenih za smještaj gostiju, te nekoliko starih gospodarskih zgrada u kojima su smješteni restoran, vinski podrum i dvorana za seminare. Posjetitelji tako mogu na jedinstven način doživjeti Hrvatsko zagorje te uživati u sportskim, rekreacijskim i zabavnim sadržajima. Posebna se pozornost posvećuje očuvanju okoliša i autohtonom načinu života, bez suvremenih zagađivača i bespotrebne elektronike.²⁴

---

²³ „Hrvatski festival sportske rekreacije u nordijskom hodanju i pješaćenju u Opatiji“. Održivi turizam Hrvatska. Ministarstvo turizma i sporta RH. Dostupno na: <http://www.odrzivi.turizam.hr/default.aspx?id=7070> [pristupljeno: 15.11.2021.]. Usp. dalje „Hrvatski festival nordijskog hodanja i pješaćenja“ na stranicama HSSR (Dostupno na: <https://hssr.hr/hrvatski-festival-nordijskog-hodanja-i-pjesacenja/> [pristupljeno: 15.11.2021.]), te „Zero waste Hrvatska – koncept života s manje smeća“ koji je „svjetski pokret koji promovira život bez stvaranja ikakvog otpada. *Zerowasteri* su ljudi koji žive s nula otpada. Naglasak je na korištenju održivih materijala (staklo, drvo, metal), izbjegavanju jednokratnih proizvoda (npr. plastične čaše) ili onih manje kvalitete (npr. *fast fashion* odjeća)“ (Dostupno na: <https://different.hr/zero-waste-hrvatska/> [pristupljeno: 15.11.2021.]).

²⁴ „Vuglec breg“. Održivi turizam Hrvatska. Ministarstvo turizma i sporta RH. Dostupno na: <http://www.odrzivi.turizam.hr/default.aspx?id=6936&pregled=1&gadatum=15.01.2018%2016:21:55> [pristupljeno: 15.11.2021.]; „Naš i vaš sretni vuglec - Vuglec Breg“. Dostupno na: <https://www.vuglec-breg.hr/about.html> [pristupljeno: 15.11.2021.]

Slika 7. Promotivne fotografije Turističkog sela *Vuglec breg*

- c) Međunarodni ekološki program Plava zastava. Plava zastava je svjetski poznata ekološka oznaka kojoj vjeruju milijuni diljem svijeta. Misija ovog programa je promoviranje održivosti u turističkom sektoru kroz obrazovanje o okolišu, zaštiti okoliša i drugih praksi održivog razvoja. Zahvaljujući Plavoj zastavi, više od 4500 plaža, marina i eko-turističkih brodova konkretno doprinosi ciljevima održivog razvoja. Plava zastava također vodi kampanju protiv nejednakosti, nezaposlenosti, za zdravstvenu solidarnost, protiv iscrpljivanje prirodnih resursa, potom onečišćenja plaža i mora, itd. i opća degradacija okoliša. One marine i plaže koje „nose“ Plavu zastavu kompatibilni su s ovako zamišljenim modelom upravljanja i gospodarenja morem i obalnim pojasom. Važno je napomenuti da plaže i marine na stajaćim (slatkim) vodama također mogu biti nosioci međunarodne Plave zastave.²⁵ Popis trenutnih nosioca ovog

---

²⁵ Nacionalni koordinator i voditelj projekta Plava zastava u Republici Hrvatskoj je udruga Lijepa naša. Ovog trena u Republici Hrvatskoj Plavu zastavu nosi 99 plaža diljem zemlje i 19 marina. Popis trenutnih nosioca ovog prestižnog priznanja nalazi se na stranicama udruge Lijepa naša: <https://www.lijepa-nasa.hr> [pristupljeno: 15.11.2021.] Inače, ova iznimno vrijedna udruga organizira i Eko-školu (*Eco-schools*), čiji je cilj ugradnja odgoja i obrazovanja za okoliš u sve segmente odgojno-obrazovnog sustava i svakodnevni život učenika i djelatnika, a

prestižnog priznanja u 2019. godini nalazi se na stranicama udruge Lijepa naša, a zanimljivost je da je jedna plaža koja je nositelj ovog priznanja u Zagrebu; radi se o plaži „Otok veslača“ na zagrebačkom Jarunu.

Slika 8. Plava zastava u marini Frapa, Rogoznica

- d) Gastronomska turistička ruta *CookingCroatia*. Zagrepčanka Željka Stošić osnivačica je gastronomsko turističke rute *CookingCroatia*. Ruta podrazumijeva druženje s turistima u smislu nabave namirnica na tržnici Dolac te pripremu lokalnih specijaliteta iz tih istih namirnica. Turistička ponuda Zagreba sve se više temelji na gastronomskoj ponudi, stoga je bitno ulagati u nove gastro-turističke trendove. Gospođa Stošić u svojim promotivnim materijalima također nudi obilazak kulturnog Sajma antikviteta na Britanskom trgu, te uživanje u autohtonim jelima i vinima.²⁶
- e) Panonske biciklističke staze. Virovitička županija izradila je jedinstveni web portal pod nazivom *Panonske biciklističke staze* (www.panonske-staze.com). Na portalu se mogu naći sve informacije o biciklističkim stazama u županiji, kao i lokacije servisnih stanica,

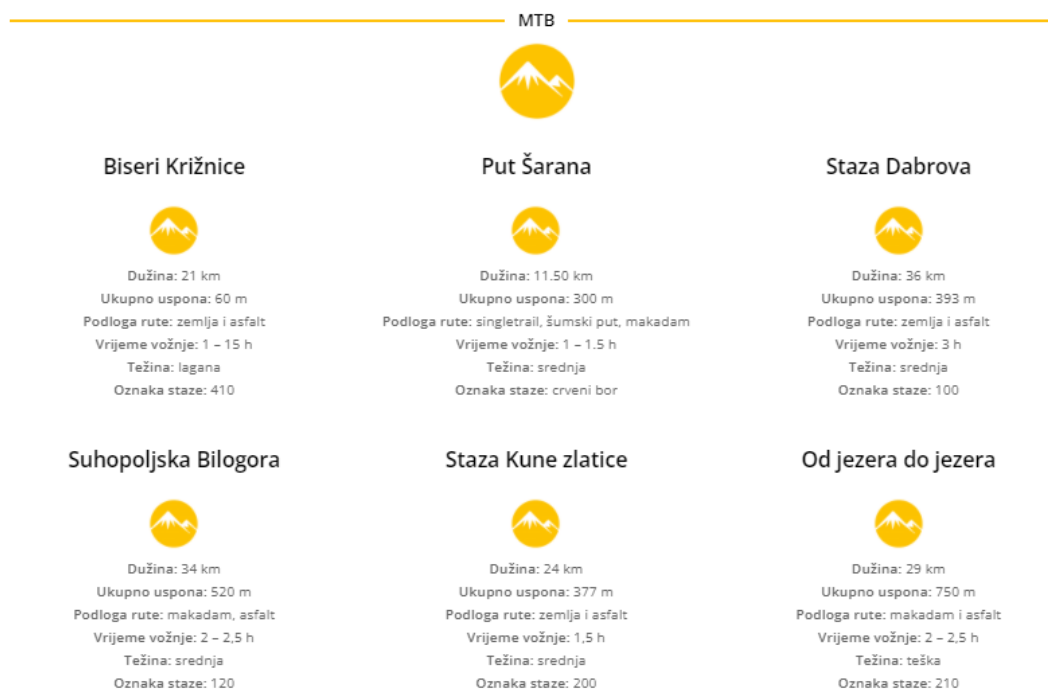
---

zadaca škole je odgoj mladih generacija osjetljiva na pitanja okoliša i osposobljenost za donošenje odluka o razvitku društva u budućnosti.

²⁶ *CookingCroatia*. Dostupno na: <http://cookingcroatia.com> [pristupljeno: 19.11.2021.]

informacije o najmu bicikala, popis trgovina, smještaja, servisa i sl. Zahvaljujući Ministarstvu turizma i sporta, kao i samoj županiji, županija će biti bogatija za pet novih staza. Biciklistički turizam je iznimno važan u kontekstu održivog razvoja turizma jer predstavlja idealan način putovanja koji omogućuje uštedu energije i zaštitu okoliša. Ukupno ima 17 ruta, 687 km staza, a vožnja može trajati neprekidno 46 sati.

Slika 9. Planinske staze u okviru projekta *Panonske biciklističke staze*

- f) Centar za promatranje ptica Nijemci. U istočnoj Slavoniji, u općina Nijemci, nalazi se neobičan i zanimljiv centar koji promovira promatranje ptica. Kako piše na njihovim mrežnim stranicama, sama općina je „s ciljem da se iskoriste prirodni potencijali područja, u općini Nijemci [osmislila i započela] projekt *Centar za promatranje ptica*, kojega sufinancira EU. Cilj projekta (...) je pridonijeti rastu i razvoju turizma orijentiranog na razvoj malog i srednjeg poduzetništva i otvaranje novih radnih mjesta u općini Nijemci i Vukovarsko-srijemskoj županiji.²⁷

²⁷ Centar za promatranje ptica Nijemci. Turistička zajednica općine Nijemci. Dostupno na: <https://tz-opcinanijemci.hr/centar-za-promatranje-ptica/> [pristupljeno: 21.11.2021.]

Slika 10. Općina Nijemci i njihov primjer održivosti cijele općine

- g) Eko-zakloni otoka Biševa. Najudaljeniji naseljeni jadranski otok je Biševo. Radi se o prekrasnom, unikatnom dragulju smještenom u Splitsko-dalmatinskoj županiji, južno od otoka Visa. Vjerojatno je najpoznatiji po svojoj Modroj špilji, ali i Medvedinoj špilji, malom plavcu i pješčanim plažama. Površina mu iznosi 5,91 km², a nalazi se 5 km jugozapadno od gradića Komiže s kojim je tijekom čitave godine povezan brodomskom linijom, a i pod komiškou je administrativnom upravom.²⁸

²⁸ Najviši vrh je Stražbenica, 239 m. Naselja koja su nekad bila redovito nastanjena, a danas nemaju stalnih stanovnika, su staro ribarsko naselje Salbunora, Porat, Meziporat, Vela Gora, Potok, Polje (u kojem se nalazi kapela sv. Silvestra) i Nevaja. Nov popis stanovništva pokazat će je li se broj stalnih stanovnika povećao u posljednjih desetak godina; prema popisu iz 2011. bilo ih je svega 15 (devet muškaraca, šest žena) (usp. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Državni zavod za statistiku. Republika Hrvatska. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/censustabsxls.htm> [pristupljeno: 20.11.2021]). Glavna gospodarska grana bili su vinogradarstvo i ribarstvo. Od drugih kultura, bilo je maslina i smokava. Danas je najvažnija grana turizam i ugostiteljstvo („Biševo“. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=7903> [pristupljeno: 23.11.2021]).

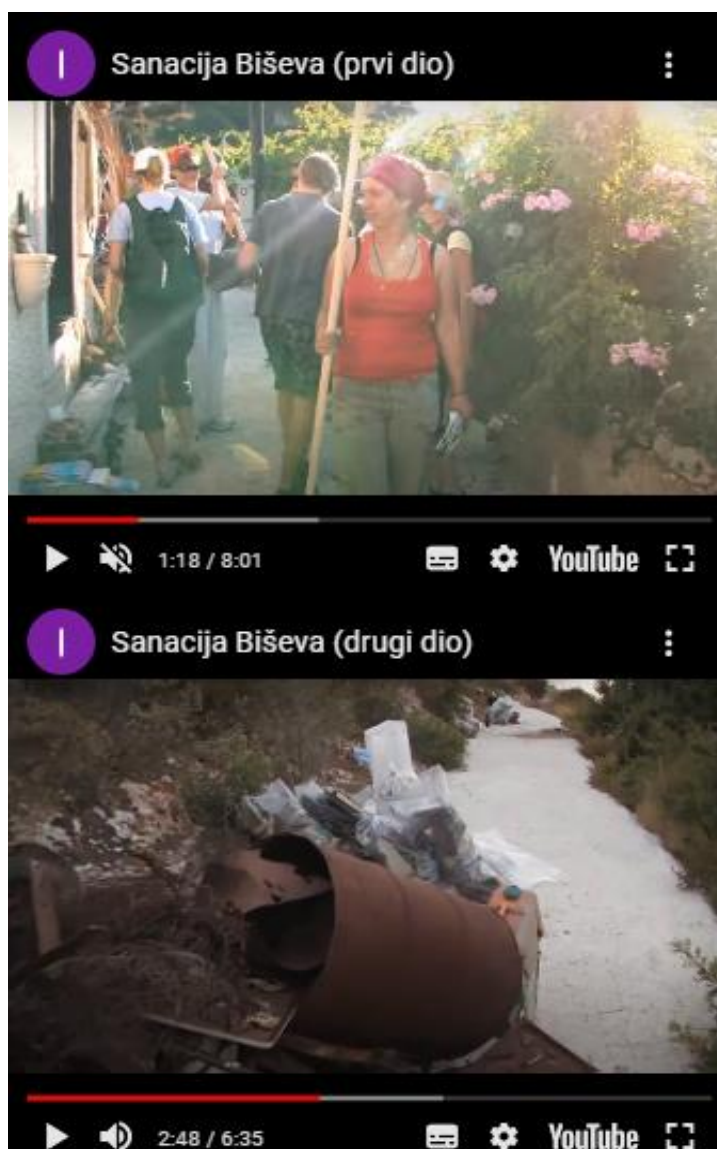
Slika 11. Otok Biševo

Eko-zakloni „koje je izgradila ekološka udruga „Mali Zeleni & Biševo“ namijenjeni su za smještaj turista, ali i raznih drugih grupa, poput centara za *yogu* i centara zdravog života, raznih ronilačkih i planinarskih društava, promatrača ptica, te svih srodnih organizacija. Eko-zakloni nastali su na zapuštenim terasama starih vinograda. Zakloni su izrađeni po princip 3R (*reduce-reuse-recycle*) i potpuno su uklopljeni u okoliš kako svojom pozicijom tako i materijalima od kojih su izrađeni. Prilikom izrade, primjenjivala su se stara znanja, ali i nove tehnologije koje koriste obnovljive izvore vjetra i sunca. Udruga „Mali Zeleni & Biševo“ je udruga koja okuplja stručne djelatnike raznih profila i građane radi poboljšanja kvalitete življenja, zaštite prirodnog okoliša, održivog razvoja i ljudskih prava. U svojoj se djelatnosti koristi načelima etike odgovornosti prema prirodi, životinjama i ljudima. Registrirani su za djelovanje na području cijele Hrvatske“.²⁹ Ova udruga, prema riječima njihovih osnivača, nastala je spontano. Došavši na Biševo, ostali su zapanjeni njegovom ljepotom, ali i zapuštenošću: stari štednjaci i frižideri vidjeli su se iz grmlja, s plaže su prijeli raspadnuti brodovi i nakupine katrana, manji i veći deponiji raznoraznog otpada bili su posvuda. Mini skandal je činjenica da komunalna služba ne odvozi smeće s otoka ni danas, samo sporadično tijekom turističke sezone. Unatoč trogodišnjim naporima za uspostavljanje suradnje s lokalnom samoupravom, pomaka nije bilo ni milimetra, pa je jedino rješenje za članove udruge bilo uzeti stvar (otpad) u svoje ruke. Kako su se ljudi okupljali, tako su se rađale nove ideje i uviđale nove mogućnosti koje otok pruža. Udruga okuplja

---

²⁹ „Mali Zeleni & Biševo“ u akciji „Jadranski kosir“. Mamuti. Dostupno na: <https://klubmamuti.wordpress.com/2011/10/21/mali-zeleni-bisevo-u-akciji-„jadranski-kosir“/> [pristupljeno: 20.11.2021.]

stručne djelatnike raznih profila i građane radi poboljšanja kvalitete življenja, zaštite prirodnog okoliša, održivog razvoja i ljudskih prava. Na video uradcima na platformi *Youtube*³⁰, kao i na nekim drugim stranicama, mogu se vidjeti lijepi primjeri čišćenja otoka, ali i druženja, te razgovaranja o okolišu i promišljanja o budućnosti zemlje. Na žalost, čini se da udruga više nije aktivna, sudeći po isteku domene njihove službene mrežne stranice (<http://www.bisevo.org>), kao i oskudnim podacima o djelovanju unatrag nekoliko godina.

Slika 12. Sanacija Biševa (*Youtube*)

---

³⁰ Sanacija Biševa (prvi dio). *Youtube*. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=1wiv9-OWvh8&t=409s> [pristupljeno: 20.11.2021.]

4. ODRŽIVI RAZVOJ U DALMACIJI

Dalmatinski prostor obuhvaća Srednje i Južno hrvatsko primorje. U Dalmaciju spadaju četiri hrvatske županije: Splitsko-dalmatinska, Zadarska, Šibensko-kninska i Dubrovačko-neretvanska županija. Lokalne zajednice u Dalmaciji – na otocima, kopnu i u zaleđu – vrlo su žive, aktivne i teže promociji održivog razvoja. U sljedećim će potpoglavljima biti prikazano nekoliko primjera u kojima se lokalna zajednica uključila u promociju održivog razvoja, a dobri i korisni učinci takvog odnosa prema društvu i okolini osjećaju se i danas.

Do sredine 1990-ih održivost se uglavnom definirala i propitivala na globalnoj i nacionalnoj razini, no tada dolazi do svojevrsnog „lokalnog zaokreta“, pa se tema održivosti sve češće javlja u okvirima rasprava o razvoju zajednice i pokušajima njezine realizacije na lokalnoj razini (Geiger Zeman i dr., 2010: 84). Za definiranje održivosti na svom područja lokalna bi zajednica trebala krenuti od vlastitih vrijednosti i potencijala, te uzeti u obzir lokalne ekonomske, socijalne i okolišne aspekte.

Prema tablici koju je donio *Northwest Policy Institute* (Geiger Zeman i dr., 2010:91), a koja prikazuje komparaciju karakteristika održive i neodržive (lokalne) zajednice, razvidno je na koji način možemo vrlo lako uočiti koja lokalna zajednica promovira ideje održivosti, a koja ne:

Neodrživa zajednica	Održiva zajednica
<ul style="list-style-type: none"> - troši resurse brže nego što se oni mogu obnoviti; - proizvodi više otpada nego što ga prirodni sistemi mogu preraditi; - oslanja se na udaljene izvore pri zadovoljivanju temeljnih potreba.	<ul style="list-style-type: none"> - troši resurse primjereno brzini njihova obnavljanja; - proizvodi otpad u količini koju mogu preraditi prirodni sistemi; - oslanja se na bliske izvore za zadovoljivanje temeljnih potreba; - njeguje predanost mjestu; - promovira vitalnost; - djeluje kao čuvar; - stvara veze izvan granica zajednice.

Kreiranje i razvijanje inicijativa za održivost u lokalnim zajednicama može se provoditi na više razina. Primjerice, „grupa volontera ili organizacija formira trajniju „vladajuću strukturu“ za potporu naporima za postizanje održivosti“; potom, „kreiranje vizije održive zajednice – nastoji se domisliti odgovore na pitanja što održivost znači zajednici, kako se želi da zajednica izgleda za dvadeset“, pedeset ili više „godina. U toj se fazi organiziraju mnoge javne diskusije i forumi kako bi se došlo do zajedničke vizije zajednice“ (Geiger Zeman i dr., 2010:94); mogu se odrediti ciljevi i svrha, te razvijati načela održivosti; osmišljavati i rangirati potencijalne aktivnosti prema prioritetu; izabrati te implementirati aktivnosti; napraviti na koncu evaluaciju napretka i reviziju aktivnosti usklađenu s tom evaluacijom.

Kad se govori „o održivoj zajednici, ne misli se isključivo na nešto izolirano od ostatka svijeta. Naprotiv, takva je zajednica dobro povezana i ovisna u dobrom smislu te riječi – ne samo o regiji u kojoj se nalazi nego i o širem društvu te, na koncu, o svijetu kao cjelini. Zato je ideja održive zajednice povezana s afirmacijom komunikacije, kooperacije i kompromisa između niza aktera (javnost, znanost, industrija, vlada, okolišne grupe, grupe u lokalnoj zajednici)“ (Isto). Dok se u nekim primjerima koji slijede u radu opisuje direktna, institucionalna uključenost lokalne zajednice, u drugima je ona posredna, no ne i manje važna. Bez svijesti lokalnih čelnika (načelnikâ, gradonačelnikâ, skupštinara, općinara) o tome da je održivi razvoj jedna od najvažnijih agendi 21. stoljeća, a također bez građana i neovisnih udruga, privatnih poduzetnika i intelektualaca, ne bi bilo ni svijetlih primjera koji slijede.

Prema globalnim ciljevima koji su nekoliko puta bili spominjani i obrazlagani u ovome radu (*Agenda 2030*), održivost gradova i zajednica potpada pod cilj broj 11. U tom se cilju posebno definiraju i detaljnije elaboriraju pojmovi kao što su grad, građevna čestica, infrastruktura, lokacijski uvjeti, namjena prostora i površina, zemljište, prostorni plan, površina javne namjene, urbanizacija i sl. (usp. Kiš i ost., 2021:93-97). Ti pojmovi, u kontekstu ostalih ciljeva održivog razvoja, tvore koherentnu cjelinu koju – kad se konkretno primijene u gradovima i manjim zajednicama – imaju svoju zadanu „održivu“ ulogu. Razumljivo je da je teže ostvarivati ciljeve održivog razvoja na prostorno većem i napučenijem području (u Dalmaciji: Split, Zadar, Šibenik), nego u manjim mjestima. No, veća središta raspolažu s više financijskih sredstava, ali i s educiranim ljudstvom koje je *po defaultu* sklonije aplicirati na sredstva iz fondova EU; ili bi trebalo biti. Vidjet ćemo iz šest odabranih primjera – a primjerâ je moglo biti barem desetak

puta više – na koji način je lokalna zajednica uključena u promociju i realizaciju ciljeva održivog razvoja, te odgovoriti na pitanje bi li bez inicijativa lokalnih udruga i ambicioznih, ekološki osviještenih pojedinaca, uopće moglo doći do realizacije mnogobrojnih opisanih projekata. Omiš, Trogir, Konavle, Zlarin i Zagvozd mjesta su koja su odabrana u prikazu održivog razvoja lokalnih zajednica u Dalmaciji.

4.1. Održivi razvoj grada Omiša

Omiš je grad i luka 21 km jugoistočno od Splita, s oko šest tisuća stanovnika. Leži na ušću rijeke Cetine, podno Omiške Dinare. Prema *Strategiji razvoja grada Omiša do 2020.*, doneseni su razvojni okviri grada koji se temelje na održivom gospodarstvu. Ti okviri (ili ciljevi) su: „1. Konkurentno i održivo gospodarstvo [temeljeno] na održivom korištenju prirodnih i društvenih dobara te razvoju poduzetničkog potencijala; 2. Unaprjeđenje kvalitete života kroz ulaganja u razvoj društvene infrastrukture i društvenih usluga; 3. Održivo gospodarenje prostornim resursima uz poboljšani standard života i kvalitetu okoliša; 4. Dobro upravljanje“ (SRGO).³¹

Tijekom provedbe ove *Strategije*, „horizontalna načela nediskriminacije i održivog razvoja [promicala su] se u postupcima odabira projekata, u okviru kriterija odabira i pitanja za kvalitativnu procjenu, tako što [su] prijavitelji kroz opis predviđenih aktivnosti [morali] dokazati da će projekti koje [su] bili prijavljivali pozitivno [doprinosili] načelu održivog razvoja, [ali] i načelu nediskriminacije. Tijekom faze odabira projekata i budućeg ugovaranja, u obzir [su uzimani] veličina i tip projekta, odnosno radi li se o infrastrukturnom ili „soft“ projektu (aktivnosti poput edukacija, podizanja razine svijesti i promocije određenih tema), te se u skladu s tim provjeravao prijavni obrazac projekta u kojem su se dokazivali doprinosi horizontalnim načelima. [Svi prijavitelji su morali] dokazati kako njihov projekt neće imati štetne učinke na okoliš, [potom] službeno potvrditi da je ekološki neutralan i/ili opisati na koji će način projekt pozitivno utjecati na održivi razvoj. Svaki je prijavitelj prilikom pripreme

---

³¹ Strategija razvoja grada Omiša do 2020. Dostupno na: <http://www.omis.hr/2017pdf/SRGO/Strategija.pdf> [pristupljeno: 22.11.2021.]

projekta trebao razmotriti ključne čimbenike održivosti te, prema potrebi, razmisliti kako uvećati pozitivne učinke projekta na okoliš. Isto tako, u pogledu ostvarivanja načela diskriminacije tijekom odabira projekata, [ocjenjivale su] se prijavljene projektne aktivnosti koje [su zadovoljavale] kriterije iz perspektive borbe protiv socijalne isključenosti i izbjegavanje nejednakog postupanja prema svim socijalno ugroženim skupinama. Prema potrebi se podnosila molba za *Ocjenju o potrebi strateške procjene utjecaja zahvata na okoliš*. To podrazumijeva provedbu postupka tijekom kojeg nadležno tijelo utvrđuje može li planirani zahvat imati značajne utjecaje na okoliš i odlučuje o potrebi provedbe procjene utjecaja zahvata na okoliš kako bi se utjecaji sveli na najmanju moguću mjeru i postigla najveća moguća očuvanost kakvoće okoliša“ (*SRGO*). Održivi razvoj, napisano je, uključuje i načelo nediskriminacije. To načelu u ovoj je strategiji uključivalo promociju ravnopravnosti spolova, govorenje o društvenoj isključivosti, uključivanje ranjivih skupina u gospodarske subjekte grada, i sl.³²

Mimo ove *Strategije*, Omiš je i prije i poslije sudjelovao u određenim aktivnostima poboljšanja održivog razvoja, naročito na području turizma. Omiš je idealna destinacija za aktivni odmor i upoznavanje kulture samog mjesta, ali i okolnih zanimljivosti, znamenitosti i atrakcija. Primjerice, Hotel Villa Dvor organizira razne avanture u kojima se može uživati u moru, u kanjonu rijeke Cetine, planini ili u zraku, te ekskurzijama u okolnim gradovima, otocima i u ruralnom području. Taj je objekt primjerice iz Europskog fonda za regionalni razvoj dobio znatna sredstva za 2020. i 2021. za promociju održivog razvoja. U „energetskom smislu, hotel je 100 posto neovisan. Na krovu ima vlastitu solarnu elektranu snage 24 KW, zatim 6 KW snage pripreme potrošne vode na suncu, a u suradnji sa splitskim Fakultetom elektrotehnike patentirali su dizalicu topline koja uz pomoć vode iz Cetine održava toplinu u hotelu. Imaju i koncesiju nad obližnjim potokom. Patentirana pumpa ulijeva vodu u hotelsku strojnicu, a ta voda ljeti vraća višak energije, dok zimi iz te vode uzimaju dio topline kojeg dalje transformiraju. Također, hotel ima sustav rekuperacije topline koju povuče iz klimatskih uređaja, a koja se vraća kroz potrošnu toplu vodu“.³³ Takvih primjera u Omišu i okolici ovog grada ima mnogo.

---

³² Cijelu *Strategiju razvoja grada Omiša do 2020.* vidi na mrežnoj stranici: <http://www.omis.hr/2017pdf/SRGO/Strategija.pdf> [pristupljeno: 22.11.2021.]

³³ Održivi razvoj Hotela Villa Dvor. Dostupno na: <https://www.hotel-villadvor.hr/en/eu-projekt.html> [pristupljeno: 1.12.2021.]

4.2. Grad Trogir kao *Plastic Smart City* srednje Dalmacije

Kad je Trogir u siječnju 2015. u legendarnom međunarodnom časopisu *National Geographic* proglašen najljepšim gradom-otokom na svijetu, mnogi nisu bili iznenađeni. „Trogir je taj zavidan naslov zaslužio prije svega, kako se ističe u obrazloženju, zadivljujućom prirodom i opuštenim ritmom života, a grad je nazvan savršenim hrvatskim mikrosvemirom. Na drugom mjestu ljestvice najljepših svjetskih gradova-otoka našao se Moçambique u Mozambiku, a treći je njemački Lübeck. Ovu top listu *National Geographic* izvorno je objavio u svojem izdanju *The World's Best Cities*.“³⁴

Trogir je u međuvremenu potpisao nekoliko sporazuma o suradnji lokalne zajednice i udrugâ održivog razvoja, a najnovija datira iz lipnja 2021. Izvještaj navodi kako je „na dvodnevnoj radionici održanoj u Gradskoj vijećnici Grada Trogira, 28. i 29. lipnja, Grad Trogir i službeno (...) prihvatio Akcijski plan smanjenja onečišćenja plastikom za razdoblje od 2021. do 2026. godine, koji obuhvaća provedbu mjera i aktivnosti u cilju smanjenja dospijevanja plastičnog otpada u okoliš i onečišćenja mora plastičnim otpadom.“ Trogir je ušao u inicijativu „pametnih gradova na Mediteranu oslobođenih plastike“ (*Plastic Smart Cities*). Time je, nakon Dubrovnika, postao drugi grad u Hrvatskoj koji je usvojio jedan takav dokument. Upravni odjel za urbanizam i prostorno uređenje Trogira je donijelo „Odluku o ograničavanju korištenja jednokratne plastike za Grad Trogir te ustanove i trgovačka društva u (su)vlasništvu grada“ u rujnu 2021.³⁵

No Trogir nije samostalno ušao u ovaj hvalevrijedan projekt: za partnera imaju Udrugu Sunce iz Splita, koja se specijalizirala za „probleme“ s plastikom. Udruga Sunce Split u suradnji

---

³⁴ Top 10 Island Cities. National Geographic. Dostupno na: <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/island-cities> [pristupljeno: 27.11.2021.]

³⁵ „Odluka o ograničavanju korištenja jednokratne plastike za Grad Trogir te ustanove i trgovačka društva u (su)vlasništvu grada“, Upravni odjel za urbanizam i prostorno uređenje, Grad Trogir. Dostupno na: https://sjednica.e-grad.hr/dokumenti/odluka_o_ogranicavanju_koristenja_jednokratne_plastike_za_grad_trogir_te_ustanove_i_trgovaacka_drustva_u_suvlasnistvu_grada.pdf [pristupljeno: 27.11.2021.]. Pridruživanjem ovom projektu i inicijativi, „Grad Trogir nastavlja s donošenjem i provođenjem okolišno odgovornih mjera. Grad je još tijekom 2019. godine donio *Odluku o ukidanju korištenja jednokratne plastike u zgradama gradske uprave*, te su potpuno iz upotrebe izbačene plastične boce za vodu i plastične čaše korištene prilikom sastanaka i zamijenjene su staklom koje se potom vraća na ponovnu upotrebu.“

s WWF Mediterranean ove je godine započela s provođenjem projekta *Plastic Smart Cities Croatia* u kojem kao partner sudjeluje jedna općina ili grad na moru, a koji bi provedbom projektnih aktivnosti doprinijeli smanjenju plastičnog otiska u različitim segmentima društvenog života lokalne zajednice te potaknuli upotrebu alternativnih rješenja za jednokratnu plastiku i poduzeli mjere za sprječavanje dotoka plastike u prirodu do 2030. godine. Prvi grad koji je započeo s provođenjem mjera predviđenih projektom *Plastic Smart Cities* je Dubrovnik, a drugi grad je Trogir. Potrebno je podsjetiti se da je „Sredozemno more jedno (...) od najzagađenijih svjetskih mora, a polovica tih enormnih količina otpada dolazi s kopna. U Hrvatskoj se svake godine stvara 400 kilotona plastičnog otpada, odnosno u prosjeku 96 kg plastike po stanovniku. Među 22 mediteranske zemlje u regiji, Hrvatska je deseti najveći proizvođač plastičnih proizvoda i ima treću najveću proizvodnju otpada po glavi stanovnika, što pokazuje visoku razinu proizvodnje i potrošnje plastike.“ (bilj. 39). Stoga je vrlo važno, prema mišljenju čelnika ove udruge, poduzeti hitne mjere te osvijestiti građane „o potrebi žurnog djelovanja, odnosno smanjenja upotrebe jednokratne plastike. Naime, kao jedan od ključnih aktera identificiran je upravo turizam, pa je dio kampanje osvješćavanja u sklopu projekta usmjeren na strane i domaće turiste.“ Grad Trogir će u idućih nekoliko godina organizirati cijeli niz aktivnosti, od istraživanja, informiranja i izrade analiza i planova, sve do radionica, javnih događanja i tribina. „Kroz provedbu projektnih aktivnosti radit će se i na podizanju svijesti građana grada [Trogira], i u konačnici svih građana RH, o uzrocima i posljedicama plastičnog zagađenja na okoliš, morske i kopnene ekosustave te zdravlje ljudi.“ (Isto).

No, kakva je to organizacija *Plastic Smart Cities*. Radi se o dijelu međunarodne nevladine organizacije WWF (<https://www.worldwildlife.org>)³⁶ čiji se rad bazira na šest glavnih područja, a to su *hrana, klima, slatkovodni svijet, divlji svijet, šume i oceani*. Njihova misija je očuvanje prirode, te hitno smanjenje ugrozâ koje prijete bioraznolikosti života na Zemlji. *Plastic Smart Cities* inicijativa je WWF-a koja podržava program rješavanja plastike u prirodi. Opće je poznata činjenica da je plastika teško razgradiv materijal, te da predstavlja najvišu vrstu opasnosti u morima, oceanima, šumama. Od 2018. inicijativa podržava gradove i

---

³⁶ WWF je neovisna organizacija za očuvanje prirode s preko 30 milijuna sljedbenika i globalnom mrežom aktivnom u gotovo 100 zemalja. Misija WWF-a je zaustaviti degradaciju prirodnog okoliša planeta i izgraditi budućnost u kojoj ljudi žive u skladu s prirodom, očuvanjem svjetske biološke raznolikosti, osiguravanjem održivosti korištenja obnovljivih prirodnih resursa i promicanjem smanjenja onečišćenja. Dostupno na: <https://www.worldwildlife.org> [pristupljeno: 27.11.2021.] Inače, kampanja WWF-a „Bez plastike u prirodi“ poziva na bezuvjetnu neuporabu plastike u prirodi do 2030. WWF priznaje da ne postoji jedinstveno rješenje za onečišćenje plastikom, već potreba za sveobuhvatnom strategijom koja uključuje sve aktere.

obalna središta u poduzimanju mjera za zaustavljanje onečišćenja plastikom, s ciljem smanjenja curenja plastike u prirodu za 30% u bliskoj budućnosti. Kampanja WWF-a „Bez plastike u prirodi“ poziva na bezuvjetnu neuporabu plastike u prirodi do 2030. (Svjedoci smo da, odlazeći svakodnevno u trgovinu, koristimo sve manje i manje plastičnih vrećica koje se zamjenjuju za biorazgradive, platnene ili papirnate vrećice). WWF priznaje da ne postoji jedinstveno rješenje za onečišćenje plastikom, već potreba za sveobuhvatnom strategijom koja uključuje sve aktere. Angažiranjem svih aktera – vlade, poduzeća i javnosti – može se ispitati svaki aspekt životnog ciklusa bilo kojeg plastičnog materijala i identificirati ključne elemente koji su zreli za intervenciju.

Akcijski plan Grada Trogira ima za cilj u razdoblju od 2021. do 2026. potpuno dokinuti dotok plastike u prirodu, a inicijativa će se protegnuti sve do 2030. Jasno, i nakon 2030. je intencija posve senzibilizirati kako domaće stanovništvo, tako i turiste za potpunim dokidanjem uporabe plastike u svakodnevnom životu, osim u slučajevima u kojima je to nužno. Ne treba ipak zanemariti da se dokumenti pozivaju na Direktivu Europskog parlamenta 2015/720 u pogledu smanjenja potrošnje plastičnih proizvoda

Slika 14. Mediteranski gradovi uključeni u projekt *Plastic Smart Cities*

4.3. Projekt *Treehouse* u Konavlima

Kad spomenemo sintagmu „kućica na drvetu“, zasigurno nam na pamet ne padaju pojmovi kao što su „turizam“, „održivi razvoj“, „suvremeno održivo stanovanje“ i sl. No, „kućice na drvetu“ (engl. *tree house* ili *treehouse*) već su neko vrijeme vrlo zanimljiv i atraktivan turistički projekt – kako u inozemstvu, tako i u Hrvatskoj. Za početak, nešto općenito o takvim objektima: kućice su rađene od drveta te se nalaze na snažnijim deblima nekih stabala, iznad razine tla. Kućice na drvetu mogu se koristiti za rekreaciju, radni prostor, stanovanje, prostor za druženje ili promatranje. Od sredine devedesetih, takve rekreacijske kućice na drvetu doživjele su veliku popularnost u zemljama kao što su Sjedinjene Američke Države i u nekim (jasno, bogatijim) dijelovima Europe. Mnogim stanovnicima tih zemalja postalo je preobično zimovati ili ljetovati u pansionima ili hotelima, te su tražili nešto novo, „prirodnije“. S obzirom da je tehnologija gradnje bila snažna i razvijena, te da je postojao povećani interes za održivi (prirodniji, *seoski*) način života (barem na odmoru), pojedini poduzetnici su došli na ideju izgradnje ovakvih nastambi.

U Konavlima kod Dubrovnika osmišljen je „Projekt *Treehouse*“. Taj projekt imao bi za cilj zadovoljiti potrebe turista koji su željni iskusiti nešto novo i „održivo“. Danas, u 2021., ovo nije jedini takav pothvat, no ovaj u Konavlima je prvi u Hrvatskoj. Radi se o „kući na stablu koja se prostire na 7000 četvornih metara, opremljenu solarnim sustavom i s kapacitetom za šest ljudi. Gosti [prema njihovom promotivnom letku] mogu uživati u prirodnim ljepotama kraja, domaćoj gastronomiji te u raznim aktivnostima pustolovnog turizma poput bicikliranja, planinarenja, *trekkinga*, kajakarenja i alpinizma.“³⁷ Projekt *Treehouse* je za svoju realizaciju dobio sredstva od više hrvatskih i lokalnih institucija: Ministarstva turizma, Hrvatske turističke zajednice te Turističke zajednice grada Dubrovnika. To je pokazatelj vrlo dobrog primjera

---

³⁷ „*Treehouse* Konavle“. Dostupno na: <https://www.cadmosvillage.com/product/treehouse-cadmosvillage/?lang=hr> [pristupljeno: 27.11.2021.] Dalje, „kuća na stablu savršeno je smještena za sve one koji žele upoznati hrvatsku tradiciju, kušati ukusne domaće delicije i uživati u netaknutoj prirodi. Mnoštvo domaćih proizvoda gostima nudi jedinstveno iskustvo povezivanja sa lokalnom kulturom, a imati će priliku upoznati se s proizvodnjom svile na prostoru Konavala.“

održivog i inovativnog pristupa razvijanju turističke ponude županije. Ovaj posve neobičan „smještajni objekt nalazi se [u] slikovitim Konavlima, u blizini malog sela Komaji. Smješteni duboko u jedinstvenoj hrastovoj šumi, gosti mogu uživati u svom odmoru na ovom prekrasnom i skrovitom mjestu. Tijekom svog boravka u objektu koji se smjestio samo trideset minuta južno od Dubrovnika, gosti će moći uživati u mnogim jedinstvenim lokacijama koje se nalaze u blizini.“ (bilj. 38).

Slika 15. *Treehouse* u Dubrovniku

U blizini ovih objekata nalaze se i tzv. adrenalinski parkovi. Zanimljivo je da su ovakvi objekti popularni u svijetu održivo-zelenog razvoja: slično Konavlima, dizajnerska tvrtka ArtisTree nedavno je predstavila svoj novi objekt, šarmantnu održivu kućicu *Yoki Treehouse* u središnjem Teksasu.³⁸ Također, ovdje u Konavlima dostupni su mnogobrojni zabavni sadržaji (paintball, streličarstvo“, te događanja poput „seoske olimpijade“. Kao i u ostalim dalmatinskim županijama (što ćemo kasnije spomenuti), i ovdje se promovira pješaćenje i vožnja biciklom po obilježenim prirodnim stazama i divnoj čistoj prirodi.

---

³⁸ „Šarmantan primjer graditeljske umješnosti i poštovanja prirode“. EkoVjesnik. Dostupno na: <https://www.ekovjesnik.hr/clanak/1109/sarmantan-primjer-graditeljske-umjesnosti-i-postovanja-prirode> [pristupljeno: 27.11.2021.] Možda ne bi bilo loše da hrvatski ulagači razmisle o široj primjeni ovakve turističke usluge.

Slika 16. *Treehouse* u Dubrovniku

Kućica na stablu nalazi se u sklopu pustolovnog parka, te je opremljena svime što bi potencijalni gost mogao poželjeti kako bi uživao u svom boravku. Na lijepim se terasama, visokim sedam metara, pruža pogled na dolinu i planinu Sniježnicu (1234m).³⁹ Svega ovoga ne bi bilo bez suradnje lokalne zajednice, državne vlasti te poduzetnih i originalnih investitora.

---

³⁹ Prva kuća na stablu u Hrvatskoj. *Treehouse* Dubrovnik. Cadmosvillage. Dostupno na: <https://www.cadmosvillage.com/product/treehouse-cadmosvillage/?lang=hr> [pristupljeno: 23.11.2021.]

Slika 17. *Treehouse* u Dubrovniku

4.4. Otok Zlarin – primjer održivog otoka

Zlarin je pitoreskni otok u šibenskom arhipelagu, jugozapadno od Šibenika. Obuhvaća oko 8 km² s nešto manje od tri stotine stanovnika. Od niza malih otoka na jugozapadu rastavlja ga Zlarinski kanal, a od susjednoga kopna Šibenski kanal. Na Zlarinu se 2017. održao „Međunarodni susret francuskih inicijatora udruge SMILO“ (*SMall IsLand Organisation*) na kojem su ravnopravno sudjelovali domaći i međunarodni partneri, a tema je bila promocija zaštite otoka, razvoja otoka i bolje kvalitete života. Otok Zlarin promovira se kroz ovu inicijativu kao „održivi otok“ čiji utjecaj nije samo lokalni, već ima intenciju postati primjerom održivosti otoka na međunarodnom nivou.⁴⁰

---

⁴⁰ „Organizacija ovakvih susreta služi za razmjenu iskustava i vještina u svrhu poboljšanja zajedničkih budućih akcija, uvijek u smislu održivog razvoja malih otoka. Uz pomoć lokalnih Zlarinjana i pod pokroviteljstvom udruge SMILO, Turističke zajednice, Mjesni Odbor Zlarin i Francuskog instituta u Zagrebu, skup je promovirao inicijativu održivosti otoka uz francusko hrvatsku razmjenu, te pridonio razradi plana održivog razvoja za otok Zlarin uz konzultaciju lokalnih suradnika. U okviru skupa potpisana je Deklaracija o održivom razvoju malih otoka uz osnutak Odbora za održivi razvoj otoka Zlarin sa ciljem postizanja sljedećih ciljeva: kreirati jednu zajedničku mrežu razmjene koja potiče suradnju i udruživanje znanja i vještina, te jačanje kapaciteta; utemeljiti krug stručnjaka dostupnih za rješavanje lokalno identificiranih izazova; kreirati „label“ za podržavanje i vrednovanje truda i napora uloženog na svim područjima; kreirati platformu za razmjenu i širenje iskustava“. („Za Zlarin bez

Slika 18. „Za Zlarin bez plastike“

Udruga SMILO bila je aktivna i ove godine na području Zlarina. U siječnju 2021. Šibenik i francuska udruga SMILO (*Small Island Organization*) potpisali su *Sporazum o partnerstvu i financiranju* čiji je cilj poboljšanje gospodarenja zelenim otpadom i biootpadom na Zlarinu. Šibenik će uskoro postati jedan od partnera ove međunarodne udruge koja ima za cilj osigurati kvalitetno ekološko i okolišno stanje otoka te pridonijeti boljoj kvaliteti života i razvoju. Rad udruge odnosi se na upravljanje prirodnim resursima, vodom, energijom, biološkom raznolikošću, očuvanjem krajolika i kulturne baštine. Vrijednost projekta je 22.500,00 €, a tijekom dvanaest mjeseci predviđena je nabava opreme za kompostiranje organskog i zelenog otpada, znatno smanjenje zelenog otpada i biootpada koji se prevozi na kopno, uključivanje mještana, gospodarskih subjekata i posjetitelja u novi model upravljanja, te uporaba kompostiranog otpada na otoku.

Nije samo institucionalna potpora Šibenika Zlarinu ono što je važno za promicanje održivog razvoja. Ovaj otok zanimljiv je volonterima i udrugama koji osobito vole boraviti na njemu tijekom proljetnih i ljetnih mjeseci. Volonterke iz udruge *La Révolution Albatros*

---

plastike“. BezPlastikeEU. Dostupno na: <https://www.bezplastike.eu/projects/zlarin-bez-plastike> [pristupljeno: 2.12.2021.].

začetnice su inicijative „Za Zlarin bez plastike“. Ipak, bez uključenosti lokalne zajednice i domaćih ugostiteljskih i trgovačkih obrta, inicijativa bi bila teže provediva. Cilj ove inicijative je sadržan u samom nazivu: Zlarin treba postati otok na kojem se plastika neće koristiti, osim u nužnosti. Naročito se to odnosi na jednokratnu uporabu. Vidjeli smo na trogirskome primjeru da ovakva vrsta inicijative nije nova; inicijatori iz spomenute udruge smatraju da će i neke druge lokalne zajednice na susjednim otocima biti povedene primjerom Zlarina, ako inicijativa poluči dobre rezultate. Kad se govori o Zlarinu, misli se i na akvatorij ovog otoka: u turističkoj sezoni mnogi domaći i strani brodovi skloni su ispuštati plastični i drugi otpad u Jadransko more, bez ikakve filtracije. To onečišćuje more i obalu, te prilično zagađuje floru i faunu. Morske struje doduše odnose plastični otpad dalje niz obalu, no vidjet ćemo u *petom poglavlju* rada do kakvih razmjera gomilanje „morskog“ plastičnog otpada može dovesti. Udruga je sklona tome da se otpad na otocima kompostira, da se vodi računa o bioraznolikosti otočja, da se podiže svijest stanovništva o količini otpada koje ostaje neiskorišteno.⁴¹

Istražujući temu održivog razvoja na području otoka Zlarina, nemoguće je zaobići odlične biciklističke i *trekking* zone ne samo na Zlarinu, već i u cijeloj županiji. Sama Šibensko-kninska županija vodi veliku brigu oko uređenja biciklističkih i pješačkih staza. Županija je podijeljena na pet zona, a otok Zlarin spada u prvu zonu. Projekt *Bike&Hike Dalmacija – Šibenik* obuhvaća više od 2450 km uređenih staza s kojih se može „uživati u raznovrsnosti ponude – bilo da želite voziti se uz obalu i uživati na morskom zraku, ili po stazama u zaleđu upoznavati šumske i gorske puteve, vinograde i maslinike, bilo da imate potrebu za adrenalinskom dozom planinskih staza i istraživanjem kanjona rijeke Krke ili Čikole.“⁴²

---

⁴¹ „Za Zlarin bez plastike“. BezPlastikeEU. Dostupno na: <https://www.bezplastike.eu/projects/zlarin-bez-plastike> [pristupljeno: 2.12.2021.] Inače, na mrežnim stranicama piše kako se „[i]deja za inicijativu razvila (...) tijekom ljeta 2018. godine, kada je postalo očito koliko se jednokratnog plastičnog otpada proizvede tokom ljetne sezone. Udruga *La Révolution Albatros* je u suradnji s Turističkom zajednicom organizirala vrlo posječenu projekciju dokumentarnog filma *Plastični ocean*. Uz podršku lokalnih poduzeća i vlasti, Ana Robb napisala je projekt „Za Zlarin bez plastike“ i prijavila ga na *Adriatic Plastic Challenge* te osvojila prvu nagradu. Nakon *Adriatic Plastic Challengea*, tim je počeo kontaktirati proizvođače i distributere zamjenskih proizvoda, osmišljavati edukativne materijale za lokalno stanovništvo i turiste, te dogovarati s lokalnim obrtnicima i udrugama korištenje zamjenskih proizvoda. U ožujku 2019. godine svi lokalni dionici potpisali su Povelju Za Zlarin bez plastike kojom su se obvezali pridržavati se usmenog dogovora o nekorištenju plastike za jednokratnu upotrebu u svom poslu, istaknuti plakat i logo „Za Zlarin bez plastike“, te podržavati i promovirati inicijativu tijekom svih kulturno-zabavnih događanja u Zlarinu. Financijsku potporu pružili su Volvo Cars Adria, Veleposlanstvo Velike Britanije i Francuske, spomenuta udruga SMILO, te NP Krka.“

⁴² „Zlarinski krug“. Dostupno na: <http://www.bikeandhike.hr/hike/zlarinski-krug/9.html> [pristupljeno: 3.12.2021.]

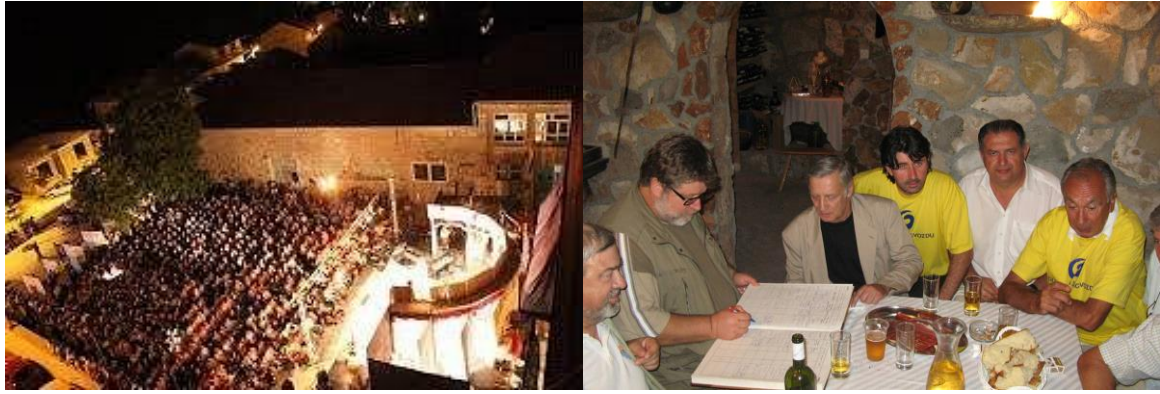
Slika 19. Zone biciklističkih i pješačkih staza u Šibensko-kninskoj županiji

4.5. Kazališni festival *Glumci u Zagvozdu*

Podno Biokova, u Dalmatinskoj Zagori, nalazi se mjesto Zagvozdu. To mjesto ostalo bi široj javnosti nepoznato da ga nije proslavio umjetnički (kazališni) festival *Glumci u Zagvozdu* pod ravnanjem Vedrana Mlikote, glumca koji je rođen u tom mjestu. Počevši od 1998. pa sve do danas, u ljetnim mjesecima se organizira festival koji potporu crpi iz lokalne zajednice i lokalnih udruga („Kulturna udruga *Glumci u Zagvozdu*“). Festival je počeo kao skromna manifestacija, no tijekom godina prerastao je u godišnji događaj cijelog kraja. Za temu održivog razvoja festival nije samo zanimljiv iz kulturno-umjetničkih i humanističkih razloga, već je organizacija aktivnosti proširena na zaštitu i očuvanje tradicijskih vrijednosti Zabiokovlja, promociju prirodne baštine kraja, turističku ponudu koja uključuje i Park prirode Biokovo. *Glumci u Zagvozdu* su, kako donose njihove službene stranice, provodile mnogobrojne aktivnosti koje neposredno spadaju u ciljeve održivog razvoja, a to su uklanjanje otpada, smanjivanje divljih odlagališta, sadnja drveća, itd. Cijela manifestacija je primjer „održivog festivala“ koji na atraktivan i koristan način koristi potencijale tog dijela Zagore.⁴³

⁴³ *Glumci u Zagvozdu*. Dostupno na: <http://www.glumciuzagvozdu.hr> [pristupljeno: 27.11.2021.]

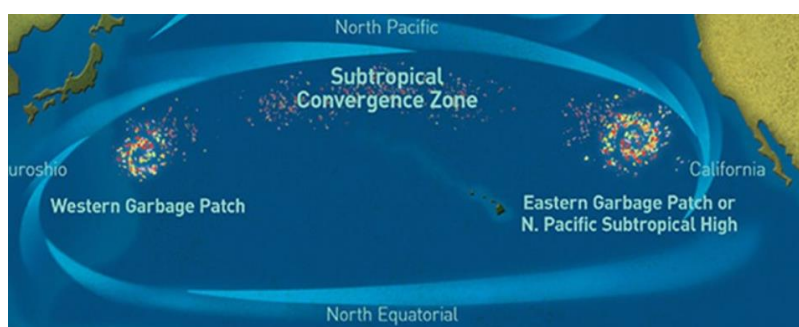

Slika 20. Okupljanje glumaca i kazališna predstava u Zagvozdu

5. BUDUĆNOST ODRŽIVOG RAZVOJA

Vidjeli smo u poglavlju o održivom razvoju u 21. stoljeću na koji način je završio posljednji COP26 održan u Glasgou. Unatoč ponekad sporim ili pak licemjernim političkim porukama vodećih svjetskih vođa, dojam je da su i oni sve više svjesni da mi – svi ljudi, dakle – jednostavno nećemo moći preživjeti u ovakvom svijetu, svijetu kojem prijete ozbiljne klimatske promjene i širenje pustinja u Africi, u svijetu u kojem se prašuma Amazona sve više smanjuje uslijed sječe i požara, koji su pak posljedicom prevelikog zagrijavanja i nedostatka kiša. Svijetu u kojem nije pitanje što ćemo ostaviti našoj djeci i unucima, već hoćemo li uopće mi preživjeti. Svijetu u kojem se usred Tihog oceana nalazi najveći „spomenik“ modernoj ljudskoj civilizaciji: *Great Pacific Garbage Patch*⁴⁴ (Veliki tihooceanski otok smeća), čiji položaj – odnosno položaje, jer takvih „otoka“ ima više – i sliku možemo vidjeti niže.

Slika 21. Veliki otoci smeća u Tihom oceanu

Postoje mnogobrojni scenariji za budućnost planete. Jedni uzimaju u obzir visok stupanj brige za okoliš i održivi razvoj, dok drugi scenariji na budućnost gledaju s pesimistične strane.

---

⁴⁴ Radi se o velikoj površini „Tihog oceana čijom površinom pluta cjelovita nakupina smeća, ponajviše plastičnog otpada. „Otok“ počinje 2000 km od Kalifornije, a oblikovao se unutar Sjevernopacifičkoga oceanskog vrtloga. Otkriven je 1997. godine. Obuhvaća stalno brzo rastuću površinu od 617.763 četvornih kilometara (naraslo na 1,6 milijuna četvornih kilometara do 30. svibnja 2019.) i u njoj pluta preko 79 tisuća tona plastike, prema mjerenjima iz ožujka 2018. godine. Najveća je masa plastike u moru na svijetu. Prostire se središnjim Tihim oceanom između Havaja i Kalifornije, a sadrži oko 1,8 bilijuna komada plastike. Posljedica nakupina ovog smeća na godišnjoj razini je smrt više od 100 tisuća kitova, dupina i tuljana, rastući broj mrtvih morskih ptica i ostalih životinja koje u trbuhu imaju puno malih komada plastike koje su instinktivno pojele misleći da je to hrana. Nizozemac hrvatskog porijekla Boyan Slat osmislio je 2018. godine sustav za čišćenje koji bi kroz pet godina trebao ukloniti polovicu otpada. Osnovao je neprofitnu organizaciju *The Ocean Cleanup* sa sjedištem u Nizozemskoj. Dizajnirao je 20 milijuna dolara vrijedan sustav za čišćenje komada smeća koje pluta Tihim oceanom.” Dostupno na: <https://theoceancleanup.com/about/> [pristupljeno: 5.12.2021.]

Ujedinjeni narodi su prije nekoliko godina postavili vodećim svjetskim znanstvenicima i futurolozima pitanje: „Kakav svijet očekujete 2050. godine?“⁴⁵ Ovo su odgovori:

Idea	Score
Global collapse of ocean fisheries before 2050	90
Accelerating climate change	89
There will be increasing inequity, tension and social strife	86
Global society will create a better life for most, but not all, primarily through continued economic growth	86
Persistent poverty and hunger amid riches	86
Humanity will avoid "collapse induced by nature" and has rather embarked on a path of "managed decline"	83
Two thirds of world population will be under water stress	83
Urbanization will reach 70% (+2.8 billion people in urban areas, -0.6 billion in rural areas)	83
The number of people going hungry will be reduced by 500 million people, still leaving 250 million with insufficient food	83
Continued lack of understanding of the complex non-linear dynamics of ecosystems	80
Food production peaks around 2040 at a level 60% above today's current levels, in terms of tonnes of food per year	75
Gross world product keeps growing until the second half of the 21 st century, but at an ever decreasing rate	75
Temperatures and sea levels will continue rising, as will the share of renewable energy use	75
Massive human interference with phosphorus and nitrogen cycles well beyond safe thresholds	75
GHG emissions will increase by 70%, from 48 to 83 GtCO ₂ -equivalent. Most of the increase will be in BRICS	75

Slika 22. „Top-15 crowdsourced answers to the question: *What do you think the world will be like in 2050.?*”

Vidimo da su znanstvenici najzabrinutiji za opstanak ribljeg fonda, potom za ubrzavanje klimatskih promjena koje će pak dovesti do društvenih nemira i ratnih sukoba; ipak, broj ljudi bez hrane i krova nad glavom će se smanjiti. Smatraju da će oko 2040. proizvodnja hrane na

⁴⁵ Visions, scenarios and future pathways towards sustainable development. Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/4239Chapter%204%20Visions,%20scenarios%20and%20future%20pathways%20towards%20sustainable%20development2.pdf> [pristupljeno: 7.12.2021]. F. Kozić ukazuje na fenomen rizika u suvremenim društvima; ti se rizici moraju minimizirati u budućnosti: „Rizici u starom društvu su bili kratkotrajni i prolazni, a u suvremenim društvima su dugotrajni i ne mogu se otkloniti generacijama, kao što su efekti atomskih proba ili radioaktivnih kiša. Nekadašnji rizici su bili vidljivi i lako uočljivi, a novi rizici se teško uočavaju, kao na primjer radijacija. Stari rizici su po pravilu cjeloviti, pojedinačni i odmah se ostvaruju njihovi efekti. Novi rizici su kumulativni, a njihovi efekti se ispoljavaju dugoročno. Ranije je bilo lakše predvidjeti rizike i izračunati prednosti i loše strane. U rizičnom društvu te nepoznate i nenamjerne posljedice postaju dominantna snaga historije i društva, jer se pokazuje da je rizično društvo društvo neizvjesnosti i nesigurnosti. Posljedice ranijih rizika mogle su biti sanirane i otklonjene, ali rizici suvremenih društva su često veći, kao što su ekološki rizici kod kojih, kad se pređe granica ekološke izdržljivosti, nastaju nepopravljive štete po živi svijet i ekosisteme.“ (Kozic, 2018:338).

svjetskoj razini doseći svoj maksimum. Bruto svjetski proizvod raste sve do druge polovice 21. stoljeća, ali sve manjom brzinom. Temperature i razina mora nastaviti će rasti, kao i udio korištenje obnovljive energije. Emisije stakleničkih plinova povećat će se za 70%, s 48 na 83 GtCO₂.

Najrecentnija izvješća i predviđanja, ona iz 2019. i 2020., ukazuju na dramatične posljedice ovakvog stanja u svijetu.⁴⁶ Ne mogu udruge, svjesni pojedinci i pojedinačne vlade učiniti dobroga, koliko nekoliko vodećih zemalja može uništiti. Znanstvenici pozivaju na hitnu, ciljanu akciju kako bi se izbjeglo poništavanje razvojnih postignuća posljednjih desetljeća. Potreban je novi odnos između ljudi i prirode, jer klimatske promjene i gubitak biološke raznolikosti prijete opstanku mnogih vrsta na Zemlji. Postizanje ljudske dobrobiti i iskorjenjivanje siromaštva za sve ljude na Zemlji (očekuje se da će broj ljudi na planeti do 2030. biti osam i pol milijardi) još uvijek je moguće, ali samo ako dođe do temeljne promjene paradigme između ljudi i prirode, te značajno smanjenje društvenih i rodni nejednakosti. Stvaranje gospodarskog rasta samo povećanjem potrošnje materijalnih dobara više nije održiva opcija na globalnoj razini: projekcije pokazuju da će se globalna upotreba materijala gotovo udvostručiti između 2017. i 2060., s 89 gigatona na 167 gigatona, uz odgovarajuće povećane razine emisije stakleničkih plinova i drugih toksičnih učinaka poput onih iz rudarstva i drugih izvora onečišćenja. Sadašnji model razvoja donio je prosperitet stotinama milijuna. Ali to je također dovelo do kontinuiranog siromaštva i drugih neimaština; neviđene razine nejednakosti koje potkopavaju inovacije, socijalnu koheziju i održivi gospodarski rast doveo je svijet na rub gubitka biološke raznolikosti. Kako bi promijenili smjer, znanstvenici kažu da svijet mora transformirati brojna ključna područja ljudskih aktivnosti, uključujući hranu, energiju, potrošnju i proizvodnju. Ove transformacije mogu se dogoditi kroz koordiniranu akciju vladâ, poduzeća, zajednica, civilnog društva i pojedinaca. Znanost ima posebno vitalnu ulogu, ulogu koja se može dodatno ojačati povećanjem ulaganja u održivi razvoj, te u institucije prirodnih i društvenih znanosti sa sjedištem u zemljama u razvoju.⁴⁷

Kako će se Hrvatska snalaziti u ovoj „bari punoj velikih krokodila“, o tome su neki novinari i znanstvenici već pisali. Hrvatska vlada se oslanja na izvješća *Europske agencije za*

---

⁴⁶ Isto. Usp. također članak „Living Sustainably“, na: <https://www.sustainability-yes.ch/files/200003462-b29beb29c1/1.%20Our%20Dilemma-33.pdf?ph=401eb83684> [pristupljeno: 7.12.2021.]

⁴⁷ Usp dokument na 250 stranica („The Future is now: Science for achieving sustainable development“) koji je uvodnikom popratila bivša norveška premijerka i aktivistica održivog razvoja, Gro Harlem Brundtland. Dostupno na: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/24797GSDR_report_2019.pdf [pristupljeno: 7.12.2021.]

okoliš (Europska komisija je uspostavila sustav predviđanja *FORENV* kojem je cilj odrediti nova pitanja u vezi s okolišem radi povećanja svijesti o njihovim potencijalnim posljedicama i pomaže kreatorima politika i ostalim dionicima u njihovom rješavanju), dok pojedini znanstvenici imaju svoju viziju Hrvatske u svjetlu održivog razvoja u narednim desetljećima.⁴⁸

Slika 23. Budućnost svijeta: svjetla ili tamna?

---

⁴⁸ Usp. primjerice članak Vladimira Laya „Vizija održivog razvoja Hrvatske“ koji je dostupan na: https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/lay_razvoj/lay_kb_011.pdf [pristupljeno: 7.12.2021.] Taj je sociolog s Instituta Ivo Pilar inače vrlo aktivan u promišljanju budućnosti održivog razvoja i naše zemlje u tom svjetskom procesu.

6. ZAKLJUČAK

Na koncu svega, možemo zaključiti: *održivi razvoj* je ekonomski i društveni koncept koji za svoj cilj ima opstanak Zemlje i bolji, postojaniji, kvalitetniji način života za sve stanovnike: ljude, životinje, biljke. Ta razvojna strategija skrbi o okolišu, klimi, o šumama, jezerima, rijekama, oceanima; o potrošnji energije, o održivim izvorima tih energija – o hidroenergiji, sunčevoj i energiji vjetra, o energiji biomase i geotermalnoj energiji, energiji plime i oseke, valova, pa i o ekonomiji vodika (ekološki prihvatljiva proizvodnja vodika u velikim količinama) – o svim tim zelenim industrijama temeljenim na razvoju koji u svojoj biti zadovoljava sadašnje potrebe, bez ugrožavanja mogućnosti da i buduće generacije ostvare iste te potrebe. Bitne sastavnice održivog razvoja koje su primjenjive na primjerima iz Hrvatske i Dalmacije jesu *društvo* (a ono uključuje svijet bez siromaštva, svijet bez gladi, zdravlje i blagostanje, rodnu ravnopravnost, smanjenje nejednakosti i partnerstvo), *gospodarstvo* (kvalitetno obrazovanje, dostojanstven rad i ekonomski rast, industrija, inovativnost, odgovorna potrošnja i proizvodnja, snažne institucije koje promoviraju pravdu i mir, pristupačnost energije iz čistih izvora) i *okoliš* (očuvanje života na zemlji, zaštita klime, čista voda i sanitarni uvjeti, održivi gradovi i zajednice).

Gledajući nekoliko desetljeća unatrag, vidjeli smo da je među državničkom elitom onog doba svakako postojala svijest o svim ovim aspektima koji su spomenuti. Da, istina je i to da i danas, kao i tada, postoje oni industrijski, lobistički, multinacionalni lobiji koji žele iskoristiti svaku vlat trave, litru nafte, pedalj hrasta, bez obzira na neodrživ aspekt takvog iskorištavanja. Ovdje treba spomenuti još jedan negativan primjer nove računalne revolucije: prije dvije godine je „pet vodećih svjetskih tehnoloških kompanija optuženo da snose dio odgovornosti za smrt i teške ozljede djece u Africi, prisiljene na rad u rudnicima kobalta. Tužbu protiv *Tesle, Applea, Alphabeta, Microsofta* i *Dell Technologiesa* podigla je u ime četrnaest obitelji iz Demokratske Republike Kongo pred sudom u Washingtonu američka neprofitna organizacija *Međunarodni zagovornici prava*“ (Vorša, 2019). „Kompanije su dio [sustava] prisilnog rada koji je, prema tvrdnjama obitelji, rezultirao smrću i teškim ozljedama njihove djece. To je prvi slučaj da se više kompanija iz tehnološkog sektora suočava sa sudskim postupkom zbog vađenja kobalta. Sudskim dokumentima priložene su fotografije djece deformiranih ruku i nogu. Neka su i

osakaćena“ (Isto). Bila su minimalno plaćena, a radila su šest dana u tjednu. Jedan od ciljeva održivog razvoja je, između ostalog, i razotkrivanje ovakvih stvari, te minimiziranje ovakvog ponašanja velikih kompanija.

S druge strane, Afrika – taj kontinent posebne brige – nam daje i neke lijepe primjere. Niger i Sejšeli, uz tihooceanske Maršalove i Salomonove otoke, su odnedavno uključeni u svjetski projekt iskorištavanja obnovljivih izvora energije. Riječ je o „projektima koji objedinjuju gradnju hibridnih mikromreža sa sunčanim elektranama, malim hidroelektranama, vjetroelektranama i naprednim sustavima za pohranu energije na osnovi litij-ionskih baterija. U Nigeru će to biti projekt ruralne elektrifikacije koji će omogućiti opskrbu električnom energijom za više od 150 000 stanovnika, a sastojat će se od sunčanih elektrana ukupne snage 2,1 MW, mikromreža i kućnih fotonaponskih sustava. Istodobno, omogućit će se elektrifikacija stotinjak škola i poboljšanje opskrbe pitkom vodom. Na Sejšelima će projekt obuhvatiti dogradnju sunčane elektrane snage 5 MW uz postojeću vjetroelektranu. Time će se smanjiti energetska ovisnost te otočne zemlje u Indijskom oceanu, otvoriti 300 novih radnih mjesta i omogućiti opskrba električnom energijom za 1800 kućanstava.“⁴⁹ Evo, ovo su primjeri održive Afrike, a *kobaltska afera* je primjer neodržive i izrabljivačke agende koja nema mjesta *zelenoj Zemlji* 21. stoljeća.

Na primjerima održivog razvoja u Hrvatskoj, a napose na pet obrađenih primjera održivih zajednica u Dalmaciji, vidljivo je kako je naša zemlja – taj biser Mediterana – jednim dijelom posve usvojila ove koncepte održivog razvoja. Također možemo zaključiti kako se mnoge stvari mogu poboljšati. Primjerice, uloga lokalnih zajednica u mnogim manjim mjestima i na otocima je od presudne važnosti za implementiranje ideja održivog razvoja. Manje udruge, kao što smo vidjeli na primjeru Biševa, nemaju kapacitet za dugoročan rad i priljev sredstava kojim bi svoje ideje mogle primjenjivati. Ako već Komiža (Vis) nije prepoznala u *Eko-zaklonima* potencijal za primjenu ideja održivog razvoja, onda to ne možemo reći za primjere iz Konavala, Trogira, Omiša, Zagvozda, a posebno za otok Zlarin. Taj je otok primjer sjajne simbioze nekoliko udruga s jedne strane, te lokalne zajednice (općine) s druge strane, u promoviranju i primjeni više različitih elemenata održivog razvoja. Potencijal Dalmacije u promoviranju održivog turizma, eko prehrambene industrije, promociji kulturne antike, renesanse, baroka, u obnovljivim izvorima energije, je fantastičan. Svi moramo raditi na tome da se koncept

---

⁴⁹ Članak „Nova sredstva za obnovljive izvore u Africi i Oceaniji“ dostupan na mrežnom mjestu Energetika-net: <http://www.energetika-net.com/vijesti/obnovljivi-izvori-energije/nova-sredstva-za-obnovljive-izvore-u-africi-i-oceaniji-23946> [pristupljeno: 10.12.2021.]

održivog razvoja održi i proširi na sve hrvatske županije, te uđe u sve institucije i poduzeća u Hrvatskoj. Izmjenom paradigme u našoj svijesti mijenjamo i vanjski svijet. Svijet za koji nećemo brinuti kakav će biti našoj djeci i unucima. Dalmacija možda može upravo zbog svega navedenog biti onaj pokretač održivog razvoja u Republici Hrvatskoj koji će našu zemlju staviti uz bok vodećim europskim i svjetskim zemljama po tom parametru. Bez intervencije lokalnih uprava i samouprava, taj će cilj biti puno teže ostvariv.

7. POPIS LITERATURE

1. About the UN Climate Change Conference - December 2019. Dostupno na: <https://unfccc.int/about-the-un-climate-change-conference-december-2019> [pristupljeno: 5.11.2021.]
2. Bačun D., Matešić M., Omazić M. A. (2012). Leksikon Održivog razvoja. Zagreb: Hrvatski poslovni savjet za održivi razvoj.
3. Beck, U. (1996.) The Risk Society. Towards a New Modernity. London: Sage.
4. Bilas V., Franc S., Ostojić R. (2017). Višedimenzionalnost održivog razvoja. Zagreb: Notitia.
5. „Biševo“. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=7903> [pristupljeno: 23.11.2021]).
6. Blewitt, J. (2017.) Razumijevanje održivog razvoja. Zagreb: Jesenski i Turk.
7. Centar za promatranje ptica Nijemci. Turistička zajednica općine Nijemci. Dostupno na: <https://tz-opcinanijemci.hr/centar-za-promatranje-ptica/> [pristupljeno: 21.11.2021.]
8. Cifrić I. (2000). Bioetika i ekologija. Zaprešić: Matica Hrvatska.
9. Cifrić, I. (2003.) Ruralni razvoj i modernizacija: prilog istraživanju ruralnog identiteta, Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
10. COP26. Dostupno na: <https://ukcop26.org> [pristupljeno: 21.11.2021.]
11. CookongCroatia. Dostupno na: <http://cookingcroatia.com> [pristupljeno: 19.11.2021.]
12. Čaldarović, O. (1993.) Sociologija i održivi razvoj. *Socijalna ekologija*, 2 (3), 419-426. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/139059> [pristupljeno: 10.11.2021.]
13. Črnjar M. (1997). Ekonomija i zaštita okoliša. Zagreb: Školska knjiga; Rijeka: Glosa.
14. Dobrovoljni nacionalni pregled o provedbi programa UN-a za održivi razvoj 2030. (2019). Zagreb: HGK. Dostupno na: <https://www.hgk.hr/documents/dobrovoljni-nacionalni-pregled-ciljevi-odrzivog-razvoja-hrvatska5d2daef212fdc.pdf> [pristupljeno: 26.10.2021.]
15. Državni zavod za statistiku. Republika Hrvatska. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/censustabsxls.htm> [pristupljeno: 20.11.2021.]
16. Environment Action Programmes. Dostupno na: <https://www.bmu.de/en/topics/europe-international/europe/environment-action-programmes> [pristupljeno: 7.11.2021.]

17. „Europa 2020.“ Dostupno na: <https://udruga.gov.hr/istaknute-teme/programi-eu-za-razvoj-civilnog-drustva/europa-za-gradjane/2013-europska-godina-gradjana/europa-2020/315> [pristupljeno: 7.11.2021.]
18. Geiger Zeman M., Zeman Z. (2010). Uvod u sociologiju (održivih) zajednica. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
19. Glumci u Zagvozdu. Dostupno na: <http://www.glumciuzagvozdu.hr> [pristupljeno: 27.11.2021.]
20. „Grad Trogir službeno je potpisao Plastic Smart City Akcijski plan“. Sunce. Dostupno na: <https://sunce-st.org/vijesti/grad-trogir-sluzbeno-je-potpisao-plastic-smart-city-akcijski-plan/> [pristupljeno: 27.11.2021.]
21. Greenpeace. Tiki-Toki Greanpeace. Dostupno na: https://www.tiki-toki.com/timeline/entry/594418/Greenpeace/#vars!date=2051-07-27_14:34:52! [pristupljeno: 2.11.2021.]
22. Herceg N. (2013). Okoliš i održivi razvoj. Zagreb: Synopsis; Mostar: Sveučilište u Mostaru.
23. Hobert, R.; Toth, E. (2021). „COP 26 Explained: What to know about the UN Climate Change Conference“. United Nations Foundation. Dostupno na: https://unfoundation.org/blog/post/cop-26-explained-what-to-know-about-the-un-climate-change-conference/?gclid=Cj0KCQiA-eeMBhCpARIsAAZfxZCQQRy-gokql6M83T7yhjnElysefEpHWx5eKJqQPWR696wGNgoUOfcaAhxxEALw_wcB [pristupljeno: 21.11.2021.]
24. „Hrvatski festival nordijskog hodanja i pješaćenja“. HSSR. Dostupno na: <https://hssr.hr/hrvatski-festival-nordijskog-hodanja-i-pjesacenja/> [pristupljeno: 15.11.2021.]
25. „Hrvatski festival sportske rekreacije u nordijskom hodanju i pješaćenju u Opatiji“. Održivi turizam Hrvatska. Ministarstvo turizma i sporta RH. Dostupno na: <http://www.odrzivi.turizam.hr/default.aspx?id=7070> [pristupljeno: 15.11.2021.]
26. Izvještaj Brundtland. Der Spiegel. Dostupno na: <https://hr.gov-civ-guarda.pt/der-spiegel> [pristupljeno: 15.11.2021.].
27. Kalanj, R. (1993). „Sociologija razvoja i održivi razvoj“, Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline, sv. 2 (3)
28. Kalanj, R. (1994.) „Postmoderna situacija i ekološka kriza“, Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline, sv. 3 (1)
29. „The Katowice climate package: Making The Paris Agreement Work For All“. Dostupno na: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/katowice-climate-package> [pristupljeno: 5.11.2021.]
30. Kiš, D., Kalambura S., Jovičić, N., Racz, A., Brdarić, D. (2021.) Održivi razvoj: odabrani pojmovi. Osijek: Fakultet agrobiotehničkih znanosti.

31. Kozić, F. (2018). „Društva rizika ili rizična društva?“, u: Zbornik: *5. konferencija „Održavanje 2018.“*, Zenica, 335-340. Dostupno na: <http://www.odrzavanje.unze.ba/zbornici/2018/046-O18-040.pdf> [pristupljeno: 15.11.2021.]
32. Kyotski protokol. Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja. Dostupno na: <https://mingor.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug-4925/klima/zastita-klime/kyotski-protokol/1883> [pristupljeno: 5.11.2021.]
33. Lay, V. (2007) Vizija održivog razvoja Hrvatske. U: Lay, V. (ur.) *Razvoj sposoban za budućnost*. Zagreb, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, str. 13-52.
34. Lay V., Šimleša D. (2012.) Nacionalni interesi razvoja Hrvatske kroz prizmu koncepta održivog razvoja. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
35. „Living Sustainably“. Dostupno na: <https://www.sustainability-yes.ch/files/200003462-b29beb29c1/1.%20Our%20Dilemma-33.pdf?ph=401eb83684> [pristupljeno: 7.12.2021.]
36. „Mali Zeleni & Biševo“ u akciji „Jadranski kosir“. Mamuti. Dostupno na: <https://klubmamuti.wordpress.com/2011/10/21/mali-zeleni-bisevo-u-akciji-„jadranski-kosir“/> [pristupljeno: 20.11.2021.]
37. Matešić, M., Pavlović D., Bartoluci, D. (2015). Društveno odgovorno poslovanje. Zagreb: VPŠ Libertas.
38. Milenijski ciljevi. Dostupno na: <https://www.un.org/millenniumgoals/> [pristupljeno: 5.11.2021.]
39. Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije. Program održivog razvoja lokalne zajednice. Dostupno na: <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/nacionalni-programi-417/program-odrzivog-razvoja-lokalne-zajednice/4420> [pristupljeno: 6.11.2021.]
40. Müller, H. (2004). Turizam i ekologija: povezanost i područja djelovanja. Zagreb: Masmedia.
41. „Naš i vaš sretni vuglec - Vuglec Breg“. Dostupno na: <https://www.vuglec-breg.hr/about.html> [pristupljeno: 15.11.2021.]
42. „Nova sredstva za obnovljive izvore u Africi i Oceaniji“. Energetika-net. Dostupno na: <http://www.energetika-net.com/vijesti/obnovljivi-izvori-energije/nova-sredstva-za-obnovljive-izvore-u-africi-i-oceaniji-23946> [pristupljeno: 10.12.2021.]
43. „Odluka o ograničavanju korištenja jednokratne plastike za Grad Trogir te ustanove i trgovačka društva u (su)vlasništvu grada“, Upravni odjel za urbanizam i prostorno uređenje, Grad Trogir. Dostupno na: https://sjednica.e-grad.hr/dokumenti/odluka_o_ogranicavanju_koristenja_jednokratne_plastike_za_grad_trogir_te_ustanove_i_trgovacka_drustva_u_suvlasnistvu_grada.pdf [pristupljeno: 27.11.2021.]
44. „Održivi turizam“. Dostupno na: <http://www.odrzivi.turizam.hr/default.aspx?id=97> [pristupljeno: 15.11.2021.]

45. „Održivi razvoj“. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44778> [pristupljeno: 15.11.2021.]
46. „Održivi razvoj“. MVEP RH. Dostupno na: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/globalne-teme/odrzivi-razvoj/> [pristupljeno: 7.11.2021.]
47. Održivi razvoj Hotela Villa Dvor. Dostupno na: <https://www.hotel-villadvor.hr/en/eu-projekt.html> [pristupljeno: 1.12.2021.]
48. Panonske biciklističke staze. Dostupne na: www.panonske-staze.com [pristupljeno: 19.11.2021.]
49. Plava zastava. Udruga Lijepa naša. Dostupno na: <https://www.lijepa-nasa.hr> [pristupljeno: 15.11.2021.]
50. Primjeri dobre prakse. (2021). Zagreb: HUP. Dostupno na: <https://www.hup.hr/primjeri-dobre-prakse-v2.aspx> [pristupljeno: 7.11.2021.]
51. Prva kuća na stablu u Hrvatskoj. Treehouse Dubrovnik. Cadmosvillage. Dostupno na: <https://www.cadmosvillage.com/product/treehouse-cadmosvillage/?lang=hr> [pristupljeno: 23.11.2021.]
52. Sanacija Biševa (prvi dio). Youtube. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=1wiv9-OWvh8&t=409s> [pristupljeno: 20.11.2021.]
53. Strategija razvoja grada Omiša do 2020. Dostupno na: <http://www.omis.hr/2017pdf/SRGO/Strategija.pdf> [pristupljeno: 18.11.2021.]
54. „Strateški okvir za razvoj 2006.-2013.“ Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova EU. Dostupno na: <https://razvoj.gov.hr/istaknute-teme/publikacije/strateski-okvir-za-razvoj-2006-2013/1262> [pristupljeno: 7.11.2021.]
55. Sustainable development goals. Dostupno na: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/> [pristupljeno: 15.11.2021.]
56. „Šarmantan primjer graditeljske umješnosti i poštovanja prirode“. EkoVjesnik. Dostupno na: <https://www.ekovjesnik.hr/clanak/1109/sarmantan-primjer-graditeljske-umjesnosti-i-postovanja-prirode> [pristupljeno: 27.11.2021.]
57. Šimleša, D. (2010). Ekološki otisak; Kako je razvoj zgazio održivost. Zagreb: TIM press. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
58. The Future is now: Science for achieving sustainable development. (2019). Grupa autora. Dokument. Dostupno na: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/24797GSDR_report_2019.pdf [pristupljeno: 7.12.2021.]
59. TheOceanCleanUp. Dostupno na: <https://theoceancleanup.com/about/> [pristupljeno: 5.12.2021.]

60. Top 10 Island Cities. National Geographic. Dostupno na:
<https://www.nationalgeographic.com/travel/article/island-cities> [pristupljeno: 27.11.2021.]
61. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations.
Dostupno na: <https://sdgs.un.org/2030agenda> [preuzeto 6.11.2021.]
62. UNEP. Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja. Dostupno na: <https://mingor.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug/uprava-za-programe-i-projekte-eu-europske-i-medjunarodne-poslove-6108/medjunarodna-suradnja/unep-program-ujedinjenih-naroda-za-okolis/1134>
[pristupljeno: 4.11.2021.]
63. Visions, scenarios and future pathways towards sustainable development. Dostupno na:
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/4239Chapter%204%20Visions,%20scenarios%20and%20future%20pathways%20towards%20sustainable%20development2.pdf>
[pristupljeno: 7.12.2021.]
64. Vorša, B. „14 obitelji tužilo Tesla, Apple i Microsoft za suučesništvo u smrti djece na prisilnom radu u rudnicima kobalta“, u: *ZimoDnevnik*. Dostupno na:
<https://zimo.dnevnik.hr/clanak/14-obitelji-tuzilo-tesla-apple-i-microsoft-za-suucenistvo-u-smrti-djece-na-prisilnom-radu-u-rudnicima-kobalta---587292.html> [pristupljeno: 10.12.2021.]
65. „Vuglec breg“. Održivi turizam Hrvatska. Ministarstvo turizma i sporta RH. Dostupno na:
<http://www.odrzivi.turizam.hr/default.aspx?id=6936&pregled=1&gadatum=15.01.2018%2016:21:55> [pristupljeno: 15.11.2021.]
66. „What is the United Nations Framework Convention on Climate Change?“, u: UN Climate Change. Dostupno na: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-convention/what-is-the-united-nations-framework-convention-on-climate-change> [pristupljeno: 4.11.2021.]
67. World Wild Life. Dostupno na: <https://www.worldwildlife.org> [pristupljeno: 27.11.2021.]
68. „Za Zlarin bez plastike“. BezPlastikeEU. Dostupno na:
<https://www.bezplastike.eu/projects/zlarin-bez-plastike> [pristupljeno: 2.12.2021.]
69. Zagrebačka škola uzgajanja šuma. Dostupno na
<https://www.sumari.hr/prosilva/ZagrebackaSkola.pdf> [preuzeto 3.11.2021.]
70. “Zajedno za klimu – TALANOVA DIJALOG”. Dostupno na:
<https://mingor.gov.hr/vijesti/odrzan-strucni-skup-zajedno-za-klimu-talanoa-dijalog/5015>
[pristupljeno: 5.11.2021.]
71. „Zero waste Hrvatska – koncept života s manje smeća“. Dostupno na: <https://different.hr/zero-waste-hrvatska/> [pristupljeno: 15.11.2021.]
72. „Zlarinski krug“. Dostupno na: <http://www.bikeandhike.hr/hike/zlarinski-krug/9.html>
[pristupljeno: 3.12.2021.]

8. POPIS SLIKA

Slika 1. Ciljevi održivog razvoja (Dostupno na: <https://icm-mogucnosti.info/ciljevi-odrzivog-razvoja/>)

Slika 2. Izvod iz izvješća Brundtlandine komisije (Dostupno na: <https://marionosieyo.com/2017/07/14/how-our-common-future-became-the-sustainable-development-agenda/>)

Slika 3. Konferencija Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju u Rio de Janeiru 1992. (Dostupno na: <https://efl.lk/international-conventions-and-the-eia-process/>)

Slika 4. Infografika – Pariški sporazum: EU-ov put prema klimatskoj neutralnosti (Dostupno na: <https://www.consilium.europa.eu/hr/infographics/paris-agreement-eu/>)

Slika 5. Konferencija UN-a o klimatskim promjenama (COP26), Glasgow (Dostupno na: <https://ukcop26.org>)

Slika 6. Festival nordijskog hodanja i pješaćenja (Dostupno na: <https://hssr.hr/hrvatski-festival-nordijskog-hodanja-i-pjesacenja/>)

Slika 7. Promotivne fotografije Turističkog sela *Vuglec breg* (Dostupno na: <https://www.vuglec-breg.hr/about.html>)

Slika 8. Plava zastava u marini Frapa, Rogoznica (Dostupno na: <https://www.lijepa-nasa.hr>)

Slika 9. Planinske staze u okviru projekta *Panonske biciklističke staze* (Dostupno na: www.panonske-staze.com)

Slika 10. Općina Nijemci i njihov primjer održivosti cijele općine (Dostupno na: <https://tz-opcinanijemci.hr/centar-za-promatranje-ptica/>)

Slika 11. Otok Biševo (Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=7903>)

Slika 12. Sanacija Biševa (Youtube) (Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=1wiv9-OWvh8&t=409s>)

Slika 13. Komparacija karakteristika neodržive i održive zajednice (Zeman i Zeman, 2010:91)

Slika 14. Mediteranski gradovi uključeni u projekt *Plastic Smart Cities* (Dostupno na: <https://plasticsmartcities.org>)

Slika 15. *Treehouse* u Dubrovniku (Dostupno na: <https://www.cadmosvillage.com/product/treehouse-cadmosvillage/?lang=hr>)

Slika 16. *Treehouse* u Dubrovniku (Dostupno na: <https://www.cadmosvillage.com/product/treehouse-cadmosvillage/?lang=hr>)

Slika 17. *Treehouse* u Dubrovniku (Dostupno na:

<https://www.cadmosvillage.com/product/treehouse-cadmosvillage/?lang=hr>)

Slika 18. „Za Zlarin bez plastike“. (Dostupno na: <https://www.bezplastike.eu/projects/zlarin-bez-plastike>)

Slika 19. Zone biciklističkih i pješačkih staza u Šibensko-kninskoj županiji (Dostupno na:

<http://www.bikeandhike.hr/hike/zlarinski-krug/9.html>)

Slika 20. Okupljanje glumaca i kazališna predstava u Zagvozdu (Dostupno na:

<http://www.glumciuzagvozdu.hr>)

Slika 21. Veliki otoci smeća u Tihom oceanu (Dostupno na:

https://hr.wikipedia.org/wiki/Veliki_tihooceanski_otok_smeća#/media/Datoteka:Garbagepatc_h1.jpg)

Slika 22. „Top-15 crowdsourced answers to the question: What do you think the world will be like in 2050.?” (Dostupno na:

<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/4239Chapter%204%20Visions,%20scenarios%20and%20future%20pathways%20towards%20sustainable%20development2.pdf>)

Slika 23. Budućnost svijeta: svjetla ili tamna? (Dostupno na:

<https://www.egypttoday.com/Article/1/15619/Extreme-weather-seen-killing-152-000-Europeans-a-year-by>)